

Pedagogická fakulta UJEP v Ústí nad Labem
Katedra bohemistiky

Úvod do studia českého jazyka

Doc. PhDr. Ludmila Zimová, CSc.

**Studijní opora pro studující oboru učitelství českého jazyka
v kombinovaném bakalářském studiu**

Ústí nad Labem 2019

Obsah

Obsah	2
Úvodem	3
1 Uvedení do studia	4
1.1 Základní odborná literatura pro předmět Úvod do studia ČJ	4
1.2 Doporučená odborná literatura	5
1.3 Státní normy	6
2 Filologie – lingvistika – bohemistika	7
2.1 Lingvistika a její disciplíny	7
2.2 Synchronní a diachronní lingvistika	8
3 Jazyk a řeč. Jazyk jako systém a struktura	9
3.1 Funkce jazyka	11
3.2 Jazyk jako strukturovaný systém	12
4 Typologie jazyků	17
4.1 Typologie genealogická	17
4.2 Typologie strukturní	18
4.2.1 Izolační jazyky	18
4.2.2 Aglutinační jazyky	19
4.2.3 Flektivní jazyky	20
4.2.4 Polysyntetické jazyky	20
5 Celková charakteristika češtiny	21
6 Čeština a její stratifikace	25
6.1 Národní jazyk	25
6.2 Spisovná čeština	26
6.3 Nespisovná čeština	27
7 Jazykový úzus, jazyková norma, kodifikace	30
7.1 Jazykový úzus	30
7.2 Jazyková norma	30
7.3 Kodifikace	31
8 Jazyková kultura. Kultura jazyka a řeči.	35
9 Vývojové tendence češtiny	38
Řešení	42
Příloha: Seznam lingvistických termínů	50

Úvodem

Tato studijní opora je určena studujícím 1. ročníku kombinovaného studia bakalářského oboru učitelství českého jazyka. Výkladová část obsahuje devět odborně zaměřených kapitol, jež podávají minimální teoretický základ pro speciální lingvistické disciplíny, s nimiž se studenti budou setkávat v následujících ročnících jednak bakalářského, jednak navazujícího magisterského studia. Každé z probíraných témat je podle potřeby v různém rozsahu doplněno souborem úkolů a cvičení pro samostatnou práci studujících. Tato část je mimo jiné zaměřena také na upevňování a rozvíjení vědomostí a dovedností nabytých ve výuce českého jazyka na ZŠ a SŠ, jakož i na odstraňování chyb a nedostatků v psaném a mluveném projevu.

Těmto kapitolám je předřazeno stručné Uvedení do studia, které nabízí souhrn základních informací ke studiu tohoto předmětu. Součástí publikace je klíč k řešení úkolů a cvičení a samostatná příloha s názvem Seznam lingvistických termínů v rozsahu učebnic českého jazyka pro základní a pro střední školy.

Text studijní opory byl zpracován na základě uvedené odborné literatury a zkušeností z přednášek a seminářů Úvodu do studia českého jazyka na PF UJEP v Ústí nad Labem.

Pozn.: Výkladové pasáže jsou vyznačeny fialově: Úkoly modrozeleně:

Oranžově úkoly spojené s prostudováním odborného textu.

1 Uvedení do studia

Předpokladem k samostatnému studiu jakéhokoliv oboru na vysoké škole je spolehlivá znalost příslušného učiva probíraného na základní a střední škole, jakož i vědomé úsilí co nejrychleji odstraňovat případné nedostatky, zaplňovat existující vědomostní mezery, schopnost recipovat intelektuálně náročnější odborné texty a získanými poznatky doplňovat dosavadní individuální stav poznání. K tomu je nezbytné osvojovat si potřebnou terminologii, tj. rozšiřovat si svůj terminologický slovník, budovaný po celou dobu školní docházky¹.

Seznam základní a doporučené odborné literatury uvádíme zcela záměrně na začátku, nikoli na konci, jak bývá zvykem. Tituly v části A považujeme za základní pro tento předmět, a to jak pro zápočet, tak pro zkoušku.

V ostatních částech najdete přehledně uspořádaný výběr z dalších informačních zdrojů vhodných pro studium některých dalších předmětů.

1.1 Základní odborná literatura pro předmět Úvod do studia ČJ

Brabcová, R.: Čeština našich dní. Jnan. Praha 1996.

Černý, J.: Úvod do studia jazyka. Rubico. Olomouc, 1998.

Hůrková, J.: Česká výslovnostní norma. Scientia. Praha, 1995.

Kvapilová Brabcová, R.: Úvod do bohemistiky. Literární akademie, s. r. o. Praha 2003.

Lotko, E.: Slovník lingvistických termínů pro filology. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 1998.

Mareš, P.: Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky. FF UK v Praze. Praha 2014, Styblík, Vl., Čechová, M., Hauser, Př., Hošnová, E.: Základní mluvnice českého jazyka. SPN, a. s., Praha 2004 (pro odstranění nedostatků pocházejících ze ZŠ a SŠ)

Čechová, M. et. al.: Čeština – řeč a jazyk. 3. rozšíř. a upr. vyd. SPN – pedagogické nakladatelství. Praha 2012.

Pravdová, M., Svobodová, I. (eds.): Akademická příručka českého jazyka, Academia. Praha, 2014. <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Pravidla českého pravopisu. Academia. Praha, 1993 (a vydání další).

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Studentské vydání Academia. Praha, 2009.

Úvod do studia ČJ: Testy s řešením <http://comenius3.rentel.cz/kurzy/ztja/000/kurz.nsf?Open>
Přihlašovací jméno: sujep01

Heslo: UJEP2010

---

¹ Viz Seznam lingvistické terminologie pro SŠ, který byl sestaven na základě rozsáhlé excerptce učebnic českého jazyka pro základní a střední školy. Číslice 1 2 a 3 označují jednotlivé stupně školského systému (1. a 2. stupeň ZŠ), 3 (SŠ).

Seznam lingvistických termínů pro střední školy (zpracovaný podle učebnic českého jazyka pro ZŠ a SŠ), 2003.

1.2 Doporučená odborná literatura

- Karlík, P., Nekula, M., Rusínová, Z. (eds.): Příruční mluvnice češtiny. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995.
- Daneš, F. et al.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia. Praha, 1997.
- Minářová, E. Tušková, J. M. et al.: Čeština v pohybu. Kapitoly ke zkoumání jejího stavu a proměn. PedF Masarykovy univerzity v Brně. Brno, 2015.
- Slovníky:**
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Studentské vydání Academia. Praha, 2009.
- Akademický slovník cizích slov. (ASCS). Academia. Praha, 1. vyd.1995.
(NASCS). dopl. a oprav. vyd. (ASCS). Academia. Praha, 2005.
- Nový akademický slovník cizích slov. (tzv. studentské vydání). Academia. Praha, 2011.
- Velký akademický slovník cizích slov. Elektronický, verze 1.0, 1999; verze 2.0, 2005, Leda. Praha 2005
- Machek, V. : Etymologický slovník češtiny. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1994.
- Holub, J., Lyer, S.: Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím. SPN. Praha, 1967.
- Rejzek, J.: Etymologický slovník. 3. přeprac. a rozšíř. vydání. Leda. Praha, 2015
- Kol.: Slovník českých synonym a antonym. Leda. Praha, 2007.
- Pala, K. – Všianský, J.: Slovník českých synonym. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 1994.
- Čermák, F. et al.: Slovník české frazeologie a idiomatiky. 1. sv. Přirovnání. 2. sv. Výrazy neslovesné. 3. sv. Výrazy slovesné. 4. sv.. Výrazy větné Leda. Praha, 2009.
- Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, A.: Slovník substantivních a adjektivních vazeb a spojení. Academia. Praha, 2005.
- Martincová, O. et al.: Nová slova v češtině, Slovník neologismů 1 a 2. Academia. Praha 1998 a 2004.
- Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, A.: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves. Academia. Praha, 1997.
- Hugo, J.: Slovník nespisovné češtiny. 2. rozšíř. vyd. Maxdorf. Praha, 2006.
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.): Encyklopedický slovník češtiny. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 2002.
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.): Nový encyklopedický slovník češtiny. 2 sv. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 2017.
- Lotko, E.: Slovník lingvistických termínů pro filology. UP v Olomouci. Olomouc 1999.
- On-line zdroje:**
- Mareš, P: Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky
<file:///J:/Aplikovaná%20lingvistika/Úvod%20do%20lingvistiky%20a%20lingvistické%20bohemistiky.pdf>
- Základní informace o službách Univerzitní knihovny UJEP: <http://knihovna.ujep.cz/> .

Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem

<http://oldwww.svku.cz/katalogy/online-katalog/>

Ústav pro jazyk český Akademie věd ÚJČ AV) www.ujc.cas.cz .

Český národní korpus (ČNK) <http://ucnk.ff.cuni.cz/>

Jazykovědné sdružení ČR (JS ČR) <http://www.jazykovednesdruzeni.cz> .

Lingvistické časopisy:

Naše řeč (NŘ) <http://nase-rec.ujc.cas.cz/>

Slovo a slovesnost (SaS) <http://sas.ujc.cas.cz/>

Nová čeština doma & ve světě (NČDS) <https://ncds.ff.cuni.cz/cs/o-casopisu/>

Korpus – gramatika – axiologie (KGA)

<http://www.ujc.cas.cz/sd/publikace/casopisy/korpus-gramatika-axiologie.html>

Linguistica Brunensia <https://www.press.muni.cz/casopisy/prehled-casopisu/linguistica-brunensia>

Časopis pro moderní filologii <https://casopispromodernifilologii.ff.cuni.cz/o-casopisu/>

Jazykovědné aktuality, časopis Jazykovědného sdružení ČR

http://www.jazykovednesdruzeni.cz/jaz_akt16.htm

Český jazyk a literatura <https://flexibooks.cz/cesky-jazyk-a-literatura/d-77518/#.XCX-1Wyos2w>

1.3 Státní normy

Úprava dokumentů zpracovaných textovými procesory: ČSN 01 6910 (zpracovatel: Ústav pro jazyk český AV ČR) 2014.

http://www.ujc.cas.cz/miranda2/export/sites/avcr/ujc/sys/galerie-download/otazky-a-odpovedi-k-csn-01-6910_2014_ed1.pdf

Bibliografické údaje a citace:

Od dubna 2011 platí aktualizovaná norma ČSN ISO 690 (01 0197), která je českou verzí mezinárodní normy ISO 690 z roku 2010. Touto normou se ruší a nahrazují ČSN ISO 690 (01 0197) z prosince 1996 a ČSN ISO 690-2 (01 0197) z ledna 2000.

<https://www.citace.com/download/CSN-ISO-690.pdf>

Zákon č. 121/2000 Sb. *Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon)* v aktuální podobě z 1. 7. 2017

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-121>

2 Filologie – lingvistika – bohemistika – jazykovědná bohemistika

S

Prostudujte 1.1 kapitolu v publikaci Petra Mareše *Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky*. FF UK v Praze. Praha 2014, s. 8, dostupné on-line <file:///J:/Aplikovaná%20lingvistika/Úvod%20do%20lingvistiky%20a%20lingvistiké%20bohemistiky.pdf>

Ú

a zodpovězte následující otázky.

1. Který z výše uvedených termínů je hyperonymum (slovo/termín nadřazené)?
2. Má termín lingvistika český ekvivalent?
3. Přiřad'te k termínu bohemistika termíny/slova souřadná (ko-hyponyma).
4. Dopln'te do této rovnice chybějící termín: bohemistika = jazykovědná bohemistika + ...
5. Kterými jazyky se zabývá nordistika a kterými hispanistika?
6. Čím se zabývá slavistika? Má nějakou vazbu k Josefu Dobrovskému (1753-1829)?

V

2.1 Lingvistika a její disciplíny

Diferenciace jazykovědy

a) podle studovaných jazyků (viz výše),

b) podle oborů studujících konkrétní roviny jazykového systému:

Jsou rozlišovány obory (jazykovědné disciplíny) tzv. základní a doplňkové. Od 70. let minulého století vznikají obory interdisciplinární, spojující lingvistiku nejen s jinými obory společenskými, ale i přírodovědnými, navazující tak na některé z předchozích osvojení poznatků a metod jiných věd a oborů lingvisty (srov. např. rétorika, poetika, sémiotika, sémantika apod.).

Základní lingvistické disciplíny

Základní disciplíny	Doplňkové disciplíny	Interdisciplíny
fonetika a fonologie		teorie komunikace
ortofonie, ortoepie		logopedie, rétorika ² ,
ortografie		
lexikologie včetně slovtvorby	onomaziologie, etymologie neologie, onomastika	sémiotika ³ , sémantika ⁴
lexikografie		kognitivní lingvistika
morfologie		
syntax	textová syntax	
stylistika		psycholingvistika sociolingvistika
textová lingvistika		pragmatika pragmalingvistika
teorie spisovného jazyka a jazyková kultura	obecná jazykověda	ekolingvistika
nauka o textu		lingvistická antropologie
	korpusová lingvistika	matematická lingvistika
		biolingvistika neurolingvistika

2.2 Synchronní a diachronní lingvistika

Chronos znamená řecky čas; chronologie je časová posloupnost.

Synchronní přístup k jazyku: synchronní lingvistika zkoumá jazyka v určitém časovém úseku. Současný český jazyk se vymezuje obdobím tří, maximálně čtyř spolu žijících generací (asi 50-70 let),

- Př.** a) soukromá korespondence v 2. pol. 19. stol.;
- b) obohacování slovní zásoby na přelomu 20. a 21. století.

Diachronní přístup k jazyku: diachronní lingvistika zkoumá jazyk v jeho vývoji.

- Př.** a) vývoj českého hláskosloví od počátku 12. století do konce 18. století;
- b) proměna českého morfologického systému jmen nebo sloveslov.

² Rétorika svým zaměřením na obsahovou a jazykovou stránku oficiálních mluvených projevů zasahuje do mnoha lingvistických disciplín.

³ Sémiotika jakožto věda zabývající se znaky, jejich povahou a uplatňováním spojuje mnohé vědní obory, nikoli jen lingvistické.

⁴ Lingvistická sémantika je tradičně spojována s lexikologií, morfologií (mluvnické významy čili mluvnické kategorie slov ohebných) a syntaxí (sémantická stránka větných členů, větných struktur apod.)

Ú

Projděte seznam termínů (s. X – XX), zjistěte, které z nich neznáte, a co nejdříve se je doučte.

S

Prostudujte kapitolu 6.1 Matematická lingvistika v knize:

J. Černý: Úvod do studia jazyka. Olomouc 1998, s. 197-204.

Hledejte odpovědi na tyto otázky:

1. Jak autor pojmenoval jednotlivé části této kapitoly?
2. K čemu je dobré spojení matematiky a lingvistiky?
3. Můžete uvést nějaké významné lingvistické výsledky této spolupráce, kromě těch, které autor uvedl?

V

3 Jazyk a řeč. Jazyk jako systém a struktura

Jazyk je abstraktní systém jazykových znaků a pravidel týkajících se vzájemných vztahů těchto znaků a jejich fungování v řeči, byl abstrahován z konkrétních komunikátů. Dnes je tento postup uplatňován při popisu dosud neznámých jazyků.

Jazyk vznikl jako dorozumívací prostředek mezi členy určitého společenství. Pro jeho další sociální vývoj se tento dorozumívací nástroj ukázal jako nezbytný. Jazyk je součástí vývoje lidského vědomí, kulturním fenoménem nejvyšší hodnoty.

S pojetím jazyka jako znakového systému přišel švýcarský lingvista Ferdinand de Saussure [sosír] (1857-1927). Jazykový znak je chápán jako bilaterální entita mající složku označující (výrazovou, tj. signifiant) a složku označovanou (významovou, tj. signifié). Jazykový znak je libovolný, neexistuje žádný vnitřní vztah mezi jeho složkami. Posloupnost zvuků (hlásek), resp. písmen, uživatelé jazyka spojují s určitým ustáleným významem. Tentýž předmět řeči je však v jiných jazycích označován jinou posloupností fonémů, resp. grafémů., srov.: *sůl, půl, hůl, vůl⁵*; něm.: *der Salz, halb, der Stock, der Ochse*, angl.: *salt, half, stick, ox*; fr.: *le sel, la moitié, de bâton, de bluff*; it.: *sale, mezzo, il bastone, il bue*; polsky: *sól, połowę, kij, oh*; finsky: *suola, puoli, kiinni, ox* atd.

⁵ Uvedené příklady ukazují, že hlásky s, p, h, v dokážou rozlišit význam slova, mají fonologickou funkci, jsou fonémy.

Řečí se zpravidla rozumí záměrné užívání (uplatňování) jazyka v komunikačním procesu (řečové jednání) nebo v procesu myšlení.

Vnější řeč: užívání jazyka mezi komunikanty v komunikaci

Vnitřní řeč: uplatňování jazyka při uvažování, myšlení, poznávání apod.

Znalost jazyka se projevuje v řeči, a to nejen při tvorbě jazykových projevů (komunikátů), ale také v naslouchání a čtení, jakož i v přemýšlení, uvažování, vyvozování, v porozumění a interpretaci.

Přirozený jazyk:

- je jedním, nikoli však jediným z prostředků sloužících k vzájemnému předávání informací,
- je nejpropracovanějším a nejdokonalejším prostředkem dorozumívání,
- má nesrovnatelně bohatší inventář znaků než kterékoli jiné dorozumívací systémy, jeho znaky se mohou velmi rozmanitým způsobem kombinovat,
- má složitější strukturu než jazyky ostatní (umělé).

Jiné systémy dorozumívacích prostředků:

Plánované, promyšleně konstruované.

Umělé jazyky: založené na znalosti přirozených jazyků;

a) Esperanto: 1887 (tvůrce: Lazar Zamenhof), jazyk mezinárodní, nejznámější a nejrozšířenější, slovní zásoba (západoevropské jazyky), gramatika a skladba (vliv slovanských jazyků); neměnné morfémy (izolující jazyky), vnitřní struktura (aglutinační jazyky);

b) ido, volapük, occidental: ve veřejnosti málo známé;

c) programovací jazyky: komunikačním nástrojem mezi programátorem a počítačem. V tomto jazyce je formulován postup řešení určitého problému. Jde o formální jazyk, vlastně o soubor pravidel pro zápis algoritmu.

Značky, ikony, symboly: např. dopravní, turistické, v textových editorech, na mapách, matematice, hudbě atd. + - / x = → % ‰ ‰‰ § € \$ £ > ≤ ¶ # π @ © ® ∞ & ✱ smajlíci apod.

Piktogramy: jednoduché, obecně srozumitelné, s určitým prostředím spojené obrázky označující místa a činnosti se zjevným účelem (zkrížená vidlička a nůž = restaurace; kufr = úschovna zavazadel, místo vymezené pro tělesně postižené, pro vozíčkáře, pro matky s dětmi), např. na nádraží, letišti, v dopravních prostředcích, v pracovních návodech,

Pohyby: gestikulace neslyšících v kombinaci s výraznou mimikou; ukazování při couvání auta, řízení dopravy (dopravní policie), sudí na hřišti apod.

Jiné výrazové prostředky: kostelní zvony (kolik je hodin, poplach), sirény, znělky, kouřové signály, květomluva atd.

3.1 Funkce jazyka

Funkce je termín v jazykovědě⁶ od 30. let 20. stol. velmi frekventovaný. Zkoumají se a popisují funkce jazyka jako celku, tj. k čemu jazyk slouží, ale také funkce jeho dílčích subsystémů (tzv. jazykových rovin) a jednotek (tj. jejich stavebních prvků) a jejich vztahů atd. Např. jak **funguje slovo ve větě** (tzv. větněčlenské funkce slov: subjekt, objekt, predikát atd.), jaké **funkce plní jazykové projevy v médiích** (informují, ovlivňují, přesvědčují, vzdělávají, baví), jak **fungují lexikální jednotky** (pojmenovávají osoby, věci, události, děje stavy, okolnosti, odkazují, ukazují) atd.

Základní funkce jazyka:

1. **dorozumivací / sdělovací, komunikační v užším slova smyslu:** sdělování věcných informací o osobách, věcech, jevech, okolnostech, událostech, souvislostech apod. Realizace komunikačních záměrů mluvčím, pisatelem (autorem, produktozem) a jejich identifikace posluchačem, čtenářem (adresátem, recipientem, příjemcem).

Všechny následující jazykové funkce (2. -7.) patří ke **kunikační funkci jazyka v širším slova smyslu!** Nemusí se uplatňovat vždy.

2. **konativní** (apelová): např. po výzvě. *Zavři okno!* má následovat čin: adresát okno zavře; po doporučení *Raději byste měla zůstat doma* následuje přijetí nebo odmítnutí rady adresátem; prosba o uvolnění místa, aby mluvčí mohl projít *Dovolíte prosím?*
3. **referenční** (kontextová): jde o zakotvení komunikátu v konkrétním čase a místě: *Dej to sem! Přijdeme zítra. Necháme to tady. Tak to nedělej!* Místo „sem, tady, zde“, čas „zítra, včera, dnes, před hodinou, za měsíc“, způsob „tak, takhle“, osoby a věci „to, tohle, ten, ta, tenhle, takový“ atd. jsou identifikovatelné buď jen vzhledem ke konkrétní komunikační situaci a mluvnímému aktu, srov. např. užívání časových určení *vloni, letos, napřesrok, před pěti lety* v médiích (ve vztahu ke dni a roku vydání), nebo odkazem k předchozímu či následujícímu jazykovému kontextu.
4. **fatická** (kontaktní nebo interpersonální): mluvčí se snaží navázat nebo udržet pozornost s posluchačem: *Dovolte, abych vám představila manžele Horáčkovi. Posloucháš mě vůbec?*

---

⁶ Funkční jazykověda spjatá s Pražským lingvistickým kroužkem 20. a 30. let 20. století.

Anebo dát najevo, že se chce připojit, účastnit se: *Já to tedy беру, šéfe. Tak jó, když nedáš jinak. Haló, tady, tady, já jsem tady!*

5. **expresivní** (emotivní): mluvčí dává najevo své fyzické nebo psychické stavy, emoce, a to buď slovy, barvou, silou nebo tempem řeči.
6. **estetická** (poetická): mluvčí klade důraz na pocit libosti, krásy z jazykového vyjádření. Nejzřetelnější v krásné literatuře (beletrii).
7. **metajazyková**: jazyk slouží také k vyjadřování se o jazyce.

Jazyk se uplatňuje také v procesu poznávání okolního světa jako celku a poznávání a klasifikaci jeho jednotlivých jevů. Odtud pramení další jazykové funkce:

1. **funkce pojmenovavací**: vztah mezi pojmenováním a pojmem (představa předmětu, události), pojmenovávají se pojmy a přes ně vlastně předměty, události,
2. **funkce kognitivní**: jazyk funguje v procesu poznávání okolního světa, rozvíjení a upevňování poznání světa, nelze jej v tomto procesu nahradit, jen doplňovat jinými prostředky.

Př. *Prioritou je omezit na DI kongesci na co nejnižší míru*. Neznámé slovo *kongesce* = co pojmenovává a znamená: podle Slovníku cizích slov (1995) jde o „ucpání jízdní dráhy silničními vozidly“.

Př. Krátká novinová zpráva (noticka):

Skončila schůzka v Tegucigalpě. Přijetím závěrečného dokumentu skončila v sobotu večer v honduraském hlavním městě dvoudenní schůzka pěti ministrů zahraničních věcí Střední Ameriky a čtyř členských států Contadoras.

Vyvozování (inference) z kontextu na principu koreference a anaforického odkazování: a) Metropolití stredoamerického státu Hondurasu je Tegucigalpa, b). *V sobotu večer* (referenční funkce jazyka) je jednoznačné jen ve vztahu ke dni vydání daného čísla novin (nejspíš to bylo v pondělí), c) Třeba dohledat, co to je, ev. byla *contadorská skupina*: Tvořily ji Mexiko, Kolumbie, Panama a Venezuela; V 80. letech 20. stol. navrhovala tato skupina pomoci jako zprostředkovatel při řešení napětí ve Střední Americe. Získala podporu Brazílie a Argentiny, nikoli však USA (1983).

3.2 Jazyk jako strukturovaný systém

Systém a struktura jsou pojmy jazykového strukturalismu, významného evropského směru lingvistického zkoumání jazyka představovaného na počátku 20. stol. Ferdinandem de Saussurem (viz výše), od druhého desetiletí 20. stol. rozvíjeného i u nás

v Pražském lingvistickém kroužku (PLK). Významné strukturalistické skupiny lingvistů byly kromě Ženevy a Prahy také v Kodani i jinde.

Jazykový systém je tvořen jazykovými prvky, určitým způsobem uspořádanými a vstupujícími vůči sobě do určitých vztahů. Vzniká povědomí **jazykové struktury a uspořádaného systému**, složeného z **dílčích jazykových rovin** (jazykových plánů/ subsystémů): fonologické, lexikální, morfologické, syntaktické.

Subsystémy jsou tvořeny z **jednotek nižších** nebo **vyšších, jednoduchých** nebo **složených**. Srov. foném, morfém (kořenný, předpona, přípona, koncovka), lexém, větný člen, skladební dvojice, věta, text. Mezi jednotkami v subsystémech a mezi systémy jazykového systému jako celku jsou: a) **vztahy formální** (gramatické) a **vztahy významové** (sémantické) a b) **vztahy paradigmatické** (nezávislé na kontextu, místo jedné jednotky lze užít jinou: *synonymie, hyponymie a hyperonymie, opozitnost.*) a **vztahy syntagmatické** (závislé na kontextu, jednotky lze spojovat, řadit, vznikají syntagmata; v lexikologii: *polysémie a homonymie*).

Př. **Věta/ větný ekvivalent** jako základní skladební jednotky skladebního subsystému:

Systémové hledisko:

Věta je jednotkou skladebního subsystému (skladební roviny), mající svou strukturu: formální a významovou. **Základem věty** je sloveso v určitém tvaru (VF) ve funkci predikátu a jistý počet slov v určitých tvarech vyplývajících z **valence** slovesa. **Základové větné členy tvoří s VF skladební dvojice**. Tyto základové větné členy spolu s predikátem tvoří **základovou větnou strukturu (ZVS)**, která má stránku gramatickou a sémantickou.

Větný ekvivalent je strukturální jednotka neobsahující VF.

Funkční hledisko:

Základní komunikační jednotkou je **výpověď**. Ta je zakotvena v komunikační situaci a je mluvčím vytvořena k vyjádření jeho komunikačního záměru. Může mít podobu větnou (základem je věta), nebo nevětnou (je založena na větném ekvivalentu: *Na zdraví! Ahoj! Sbohem. Nashle.*)

Př. **Slovo** jako jednotka lexikálního subsystému **lexém**.

Slovotvorná analýza slova: z kterého slova, jakým způsobem a pomocí čeho bylo dané slovo utvořeno: základové slovo, slovotvorný základ, slovotvorné prostředky: tj. předpony, přípony, koncovky, hláskové obměny.

Lexikální sémantika: synonymie, antonymie, polysémie, homonymie, hyperonymie, hyponymie, ko-hyponymie,

Slovo jako jednotka morfologického subsystému.

Tvarotvorná/morfematická analýza slova: jakou má slovo, slovní tvar stavbu:

morfém jako základní stavební jednotka: kořen, předpony, přípony, koncovky, hláskové obměny k vyjádření lexikálních a gramatických významů (mluvnických kategorií) daného slova.

Morfologie významová: slovní druhy a jejich funkce ve větě, mluvnické kategorie;

Morfologie formální: slovní druhy, tvorba jejich tvarů tvarotvornými morfémy;

K vyjadřování mluvnických významů a k uplatňování slov ve větné stavbě jakožto větných členů.

Ú Vyřešte následující úkoly a ověřte si, co byste si měli zopakovat.

Pitlochry je nejen branou kterou se na skotskou vysočinu vchází ale i městem pravé skotské whisky.

1. Doplňte čárky.

2. Vypište základní skladební dvojici: _____

Určete druh přísudku: _____

3. V uvedeném souvětí jsou následující slova těmito větnými členy. Zakroužkujte správné řešení.

<i>kteřou</i>	a) přívlastek shodný	b) příslovecné určení místa	c) není větným členem
<i>whisky</i>	a) předmět	b) přívlastek neshodný	c) podmět

4. Zakroužkujte správné řešení:

Druhá věta v uvedeném souvětí má

- a) podmět nevyjádřený,
- b) podmět eliptický,
- c) podmět zájmený,
- d) podmět nemá.

5. Významový poměr mezi souřadně spojenými složkami je: _____ .

6. Zakroužkujte co nejpřesnější určení přívlastku *pravá skotská* (*whisky*):

- a) přívlastek neshodný,
- b) přívlastek shodný,
- c) přívlastek několikanásobný,
- d) přívlastek shodný, několikanásobný,
- e) přívlastek neshodný, postupně rozvíjející,
- f) přívlastek shodný, postupně rozvíjející,

g) přívlastek rozvitý,

7. Kterým slovním druhem mohou být následující slova? Je-li řešení více, uveďte všechna.

Ke každému z nich připojte příklad takového užití ve větě.

i

tak

vinou

8. V kterých pádech a číslech se užívá následujících zakončení?

-ého _____

-ému _____

9. Vytvořte tvary rodu mužského přičestí činného a přičestí trpného od těchto sloves:

Slovesa	Přičestí činné	Přičestí trpné
pomstít		
nabít		
vykoupit		
vyhradit		
příšít		

10. V následujících větách najděte tvaroslovné nedostatky; podtrhněte je a nahrad'te je náležitými tvary.

Blížíc se k otcově domu, zahlédli oba prarodiče. _____

Byla bych Vám vděčna, kdyby jste mi pomohl s tím nákladem. _____

Žijem v Palacké ulici už od mých desíti let. _____

11. Vysvětlete význam obrazného pojmenování *pythická odpověď*.

12. Který z uvedených slovtvorných postupů se uplatnil v následujících slovech? Připište náležité písmeno.

pohlavek:

hlavohrud':

hlavní:

- a) odvozování předponové
- b) odvozování příponové
- c) skládání
- d) odvozování předponově-příponové, popř. předponově-koncovkové

13. Dejte do rámečku kořen (kořenný morfém) slova *chůze*.

14. Vysvětlete význam uvedených slov (nejlépe synonymem):

Xenofobie: _____

Privatizace: _____

Kolaborace: _____

15. Označte křížkem, zda jde o metaforu, metonymii nebo synekdochu.

	metafora	metonymie	synekdocha
oko (na punčoše)			
číst Hrabala			
příjet na kole			

16. V kterých slohových útvarech se uplatňují uvedené slohové postupy jako dominantní? Označte křížkem.

Slohový útvar	Postup vyprávěcí	Postup úvahový
zpráva		
povídka		
komentář		
charakteristika		
fejton		
polemika		

17. Ke kterému funkčnímu stylu přiřadíte text, v němž bude vhodně užito tohoto výpovědního celku?

Aby mohla být ze sekundárního okruhu trvale odváděna mechanická práce pro pohon generátoru, je nutno ze systému odvádět teplo; to se děje v kondenzátoru parní turbíny pomocí chladící vody.

Funkční styl: _____

18. Přiřad'te k uvedeným jazykovým prostředkům odpovídající slohovou charakteristiku:

Knižní – neutrální – hovorový

a) *moci*: _____

b) *mocť*: _____

19. Nahrad'te větný člen vyznačený *kurzivou* vedlejší větou:

Pro nedostatek zájemců se přednáška o ekologii nekoná.

---

20. Odstraňte vhodnou úpravou stylizační nedostatek a pojmenujte ho:

Pohonné hmoty jsou ve většině zemích dražší než u nás.

Stylizační nedostatek: _____

4. Typologie jazyků

4.1 Typologie genealogická

Existují různá hlediska, podle nichž se jazyky třídí do různých skupin. V obecném povědomí bývá obvykle **typologie genealogická** (genetická), omezená na živé jazyky evropské. Srovnávací jazykověda 18. a 19. století přinesla na základě komparace evropských jazyků mezi sebou a také s jazyky geograficky velmi vzdálenými, neevropskými, mimo jiné také poznatky o jejich příbuznosti a dospěla k rekonstrukci jakéhosi společného prajazyka. Hovoří se o **živých i mrtvých jazycích indoevropských**, jež byly podle hledisek jazykové příbuznosti uspořádány do více než deseti skupin a samy byly jen jednou z 20 v poslední době uváděných skupin, do nichž lze všechny ostatní jazyky zařadit.

Většina z nás zná ze základní školy rozlišování jazyků na **slovanské**, **germánské** (němčina, angličtina, dánština, holandština, švédština, norština, islandština, afrikánština aj.), **románské** (italština, francouzština, katalánština, španělština, portugalština, rumunština, moldavština, jazyky rétorománské aj.) a **ugrofinské** (maďarština, finština a estonština). Ty ale svým původem náleží do skupiny jazyků **uralských**. Irština, velština a bretonština patří do skupiny jazyků **keltských**. Litevština a lotyšština patří (spolu s vymřelou pruštinou) do skupiny jazyků **baltských**. **Řečtina**, **albánština** a **baskičtina** představují na kontinentě tři genealogicky samostatné jazyky⁷.

Pouze **živé slovanské jazyky**⁸ jsou na základní škole dále klasifikovány. Především z hlediska geografického: na jazyky záposlovanské, jihoslovanské a východoslovanské. Nejde však jen o pouhé zeměpisné rozlišení. V důsledku samostatného vývoje slovanských jazyků v oblastech na západě, jihu či východě došlo k více či méně zřetelné diferenciaci územně sousedících a územně vzdálených slovanských jazyků, která se projevila jak na rovině zvukové a gramatické,

---

⁷ Jen pro zajímavost: do skupiny indoevropských jazyků patří z živých jazyků také hindština, bengálština, cikánština, perština, tádžičtina (jazyky indoíránské) a arménština.

⁸ K vymřelým slovanským jazykům patří polabština, staroslověnština, resp. církevní slověnština (jazyk křesťanské bohoslužby a literárních památek od 2. pol. 9. stol. do 10. stol.).

tak ve slovní zásobě a ve slovtvorbě. Existující podobné znaky dnes územně vzdálených slovanských jazyků jsou však zároveň důkazem toho, že v určitém období měly k sobě tyto jazyky blízko (např. čeština a severní slovinština). A naopak: slovanské jazyky dnes územně sousedící vykazují v uvedených rovinách určité odlišné rysy (např. čeština a polština, ale i slovenština).

4.2 Typologie strukturní

Strukturní typologie je založena na rozdílech v gramatickém systému srovnávaných jazyků, přesněji na přítomnosti, resp. nepřítomnosti, vybraných morfologických rysů (mluvnických kategorií a prostředků jejich vyjadřování). Pomocí nich jsou jednotlivé jazyky charakterizovány a rozlišeny a o konkrétním jazyku a jeho systému tak získáváme podstatně více relevantních informací.

Strukturní typologie rozlišuje několik typů jazyků. Základním kritériem je přítomnost, resp. nepřítomnost afixů, tj. zda se v jazyce uplatňují předpony (prefixy) a přípony (sufixy), či nikoli.

Jazyky bez afixů jsou označovány jako **izolační**, např. angličtina, francouzština, rumunština, vietnamština, čínština.

4.2.1 Izolační jazyky

Pro jazyky izolačního typu je charakteristické:

- **Neměnnost podstatného jména** (nedostatek skloňování).
- **Nepřítomnost speciálních tvarů pro vyjadřování jednotlivých syntagmatických vztahů ve větě** (tj. ve skladebních dvojicích) a s tím související množství předložek a spojek.
- **Podstatná jména se obvykle nemění podle čísla, nemají gramatický rod**, ang. *the dog* (pes), *the pen* (pero), *the box* (krabice).
- **Přivlastňování se vyjadřuje zvláštním slovem (zájmenem přivlastňovacím):** *my, your, his, her, our, their; mon/ma/mes, ton/ ta/tes, notre;*
- **Výrazná je tendence k jednoslabičnosti slov.**
- **Není tendence tvořit slova odvozováním a skládáním**, i když se to tak na první pohled vypadá: srov. např. *love* (láska), *lovely* (krásná), *slow – slowly* (pomalý i pomalu, pomalu);
- **Rozlišování slovních druhů je obtížné** (např. ve srovnání s češtinou), gramatický člen ukazuje na substantivum: ang. *the love* – láska; *love* – milovat; k rozlišení slovních druhů slouží slovosled, má gramatický charakter.

- **Přídavné jméno a číslovka nemění svůj tvar ve spojení se jménem:** ang. sg. *new book*, fr. *nouveau livre* (nová kniha), pl. *new books*, fr. *nouveau livre* (nové knihy), ang. *two books*, *two dogs*, *seven boys*, *vehicles*, fr. *deux livres*, *deux hommes*, *deux chiens*.
- **Nerozlišuje se adjektivum a adverbium:** ang. *quick* (rychlý i rychle), *quickly* (rychle), fr. *rapide*; (rychlý i rychle), *lente*, *lentement* (pomalý, pomalu).
- **Stupňování adjektiv se děje pomocí zvláštních slov,** fr. *grand* (velký) – *plus grand* (větší), *une plus large* (širší), angl. *more high* (vyšší).
- **Slovosled ve větě je pevný. Subjekt se vyjadřuje závazně osobním zájmenem:** ang. *I write* I'm writing you (píšu), fr. *Je vous écris*.

V rámci jazyků užívajících afixy jsou dále rozlišovány dva typy:

1. **aglutinační typ:** např. turečtina
2. **flexivní /flektivní typ,** který je dále členěn na tři typy:
  - a) **syntetický:** např. čeština, latina,
  - b) **analytický:** např. angličtina, francouzština,
  - c) **polysyntetický:** eskymáčtina.

Někdy se rozlišuje ještě **jazykový typ introflektivní**. Ten se vyznačuje především změnami kořenné samohlásky při tvoření slovních tvarů. V němčině je to např. tzv. Umlaut, srov. sg. *der Bruder* (bratr) – pl. *die Brüder* (bratři), *der Baum* – *die Bäume*, v češtině střídání samohlásek nebo souhlásek v kořeni / v kmeni, srov. *ruka* – *ruce*; *kluk* – *kluci*; *péci* – *peču* – *pekl*; *moci* – *mohu*, *můžeš*, *mohl*; popř. v koncovce, *slovenský* – *slovenští*; či vkládání či vypouštění (elize) samohlásky: *zrcadlo* – *zrcadel*; *pes* – *psovi*, *vzít* – *vezmu* – *vzal*.

Ve skutečnosti neexistuje jazyk, v němž by se projevovaly výhradně znaky jednoho z uvedených typů. Některé jazyky je dokonce velmi obtížné přiřadit jen k jednomu typu, protože vykazují poměrně dost znaků více typů a podtypů. (např. čínština, němčina aj.; některé znaky flektivních jazyků si ponechala např. i arabština). Příkladem jazyka smíšeného typu, který vedle výrazných rysů jazyků flektivních má i četné znaky jazyků izolačních, je např. současná arménština.

4.2.2 Aglutinační typ

Např. maďarština, finština, turečtina, japonština, mongolština.

Pro tyto jazyky je typické:

- **Velké množství afixů, které se připínají ke kořenům nebo kmenům.**

- **Pád a číslo se vyjadřují zvláštními sufixy, jeden sufix má vždy jednu a tutéž funkci.**
- **Absence gramatického rodu.**
- V tvarosloví jsou hojné tzv. záložky, **postpozice**: fin. *talo* (dům), *talossa* (v domě), podobně *Prahassa* (v Praze), *kirjassa* (v knize), *kirjoissa* (v knihách) apod. **Postponované** (= stojící za) jsou i **přívlastňovací morfémy**: maď. *ház* (dům) *házam* (můj dům), fin. *talo* (dům), *taloni* (můj dům),
- **Samohlásková harmonie**, tj. koncovky a derivační morfémy mají dvojí podobu: za kořeny s předními vokály se připojují morfémy s předními vokály, např. *kirje* (dopis) – *kirjeessä* (v dopise), v koncovkách se zadními vokály naopak vokály zadní: fin. *talo* (dům) – *talossa* (v domě).
- Slovesa mají jen **jediný typ časování**.
- **Není shoda v přívlastku**, např. maď. *nagy ház* (velký dům), *nagy házak* (velké domy).
- **Ve slovtvorbě se hojně uplatňuje odvozování**.
- Místo vedlejších vět se využívají **polovětné konstrukce**, např. s infinitivem, ale i jiné.
- **Absence spony v predikátu jsou bezpříznakové**: maď. *András betel* (Andráš je nemocný).

4.2.3 Flektivní typ

Např. čeština, slovenština, ukrajinština, ruština, běloruština, němčina.

Pro flektivní jazyky je typické:

- **Gramatické významy se hromadí v koncovce**, např. jedna koncovka nese různé mluvnické významy.
- **Jeden mluvnický význam může být vyjadřován různými koncovkami:**
- **Výskyt tří gramatických rodů: m., f., n.**
- **Fungování nominativu jako pádu podmětu:**
- **Přívlastňování se vyjadřuje samostatnými slovními druhy:**
- **Více skloňovacích paradigmat:**
- **Více časovacích typů:**
- **Znakem sloves je tematický vokál:**
- **Projevuje se shoda v přísudku:**
- **Shoda se projevuje také v přívlastku:**
- **Shoda a flexe umožňují relativně volný slovosled ve větě.**
- **Časté vedlejší věty, méně obvyklé jsou polovětné konstrukce.**
- **Elipsa spony v přísudku je příznaková,**

- **Typickým slovtvorným postupem je odvozování.**

4.2.4 Polysyntetický typ

Např. částečně čínština, němčina.

Pro tyto jazyky je charakteristické:

- **Skládání slov** z několika slovních jednotek, např. českému slovu *pokladna* (např. na nádraží) odpovídá v čínštině slovo *mai-p'iao-č'u* doslova znamenající *koupit-lístek-místo*, podobně německé kompozitum *Geburtstagtschkerze* znamená doslova *narození-den-stůl-svíčka*, německá složenina *Damfschiff* (pára-loď) má v češtině dva ekvivalenty, jednak ustupující kalk (doslovný překlad) *parolod'* (tedy rovněž složeninu), jednak slovo odvozené *parník*.
- **Gramatické významy se vyjadřují kombinací slov**, např. členu a plnovýznamového slova, nebo pomocného slovesa a tvarů sloves plnovýznamových, slovosledem plnovýznamových morfémů: např. gramatický význam času se vyjadřuje pomocnými slovy, některá plnovýznamová slova někdy fungují jako slova gramatická, např. čínské slovo *cai* znamená *existovat*, ale i předložku *v*.
- **Slova se nesklouňují a nečasují.**
- Zvláštní funkci mají tzv. **numerativa**, která spojují číslovku s podstatným jménem: v čínštině se české spojení *tři knihy* vyjádří třemi slovy v základním tvaru: *tři – svazek – kniha*.

V

5. Celková charakteristika češtiny

Čeština z **hlediska genetického** je jazyk **indoevropský, slovanský, západoslovanský**. Pozorování a srovnávání slovanských jazyků vedlo k hypotéze o existenci **společného prajazyka – praslovanštiny** (lingvistický konstrukt). Ta se vývojově rozlišila na skupiny, podskupiny a jazyky. Dnešní rozdíly mezi jazyky jsou důsledkem odlišných podmínek (vnějších i vnitřních) jejich vývoje, odlišně probíhajících jazykových procesů projevujících se odlišnými změnami a jejich výsledky.

Genealogická a územní diferenciaci slovanských jazyků:

1. Západní slovanské jazyky:

- lužické:** hornolužická srbština, dolnolužická srbština
- lechické:** polština, polabština, kašubština, severní slovinština
- česko-slovenské:** čeština, slovenština

2. Jižní slovanské jazyky:

a) jihozápadní: slovinština, srbština, chorvatština

b) jihovýchodní: makedonština, bulharština

3. Východní slovanské jazyky: ruština, běloruština, ukrajinština, rusínština

Čeština z hlediska strukturního je jazyk flektivní.

Charakteristika češtiny jako flektivního jazyka:

- Gramatické významy se hromadí v koncovce, např. **jedna koncovka vyjadřuje různé mluvnické významy.**

Srov. příklad koncovky **-e** u substantiv všech rodů a sloves 1. třídy:

Mužský rod: *stroje*: gen. sg. + nom.+ ak. pl., m. než.;

muže gen. + ak. sg. + ak. pl. m. ž.;

soudce: nom. + gen. + ak. sg. + ak. pl. m. ž.;

Střední rod: *kuře*: nom. + ak. sg. n.;

moře: nom. + gen. + ak. sg. + nom. + ak. pl. n.;

Ženský rod: *růže*: nom. + gen. sg. + nom. + ak. pl. f.;

písně, gen. sg. + nom. + ak. pl. f.;

Koncovka **-e** u sloves: *nese, bere, maže, peče, utře; tiskne, mine, začne; vezme; kryje, kupuje*: 3. os. sg. ind. prez. akt.; přechodník přítomný (pro současnost) m. kryje, kupuje

- **Jeden mluvnický význam může být vyjadřován různými koncovkami:**

Např. **nom. pl. u substantiv:** *-i, -ové, -é, -e, -y, -a, -í.*

nom. pl. m.: *-i, -ové, -é, -e, -y: muži, soudci, páni, pánové, starostové, andělé, občané, stroje, hrady*

nom. pl. f.: *-i, -e, -y: kosti, růže, písně, ženy*

nom. pl. n.: *-e, -a, -í: moře, města, nádraží, kuřata⁹*

- **Výskyt tří gramatických rodů: m., f., n.; u maskulin ještě životnost.** Dvojtvary, výjimečně trojtvary, jsou výsledkem historického vývoje a významové, útvarové a stylové diferenciace.
- **Fungování nominativu jako pádu podmětu** (*Matka odešla*), přívlastku (*Kino Máj v pondělí nehraje*) a doplňku (*Otec pracuje jako učitel na SŠ*).

⁹ Stavba tvarů substantiv skloňovaných podle vzoru kuře: v sg je kmenotvorná přípona *-et-* (kuř-et-i), v pl. *-at-* (kuř-at-ům).

- **Přivlastňování se vyjadřuje samostatnými slovními druhy: zájmeny přivlastňovacími:** *můj, náš...*, a v některých jazycích také zvrtným zájmenem *svůj*; **adjektivy přivlastňovacími:** *matčin/a/o/i/y/, otcův/a/o/i/y, Novákův/a, Novákovi, Novákových*.
- **Více skloňovacích paradigmat: rozdíl ve skloňování substantiv a adjektiv: substantivní, adjektivní a zájmenné skloňování.** V každém z nich existuje více skloňovacích vzorů.
- **Více časovacích typů:** pět slovesným třídám, srov.: *-e, -ne, -je, -í, -á* patří na 15 časovacích vzorů.
- **Znakem sloves je tematický vokál:** *děl-á-m, konč-í-m*.
- **Projevuje se shoda v přísudku:** *Chlapci přišli. Dívky zpívaly. Štěňata poskakovala. Volná jízda byla bezchybná. Chování bylo nepříjemné.*
- **Shoda se projevuje také v přívlastku:** *Hezký den. Příjemnou zábavu. Milí přátelé! Výborné výsledky. Skvělé utkání, Ivanina volná jízda byla bezchybná. Jindrovo chování bylo nepříjemné,* a to i v číslovkách: *Jeden chlapec odešel. Jedna židle zůstala prázdná. Na ulici stálo jen jedno auto. Oba chlapci, obě dívky, obě auta.*
- **Shoda umožňuje relativně volný slovosled ve větě.** Ten je nástrojem aktuálního členění, které zasahuje do výstavby textu (tzv. tematicko-rematické posloupnosti).
- V syntaxi jsou **časté vedlejší věty, méně obvyklé jsou polovětné konstrukce.** *Kdyby se tenkrát nepotkali na nádraží, nikdy by se nevzali. Nepotkat se tenkrát na nádraží, nikdy by se nevzali.*
- **Elipsa spony v přísudku je příznaková,** obvykle textově podmíněná. *Její otec je / byl architektem, matka (je/ byla) kardioložkou.*
- **Typickým slovtvorným postupem je odvozování** zahrnující i **přechylování,** tj. tvorbu ženských podob substantiv: *redaktorka, běžkyně, školnice, šéfová, paní Nováková, Dlouhá, Müllerová, Lexová,*

Ú

1. **Proveďte pravopisnou korekturu. Zjištěné chyby uspořádejte podle toho, zda jde o pravopisné chyby lexikálního, morfologického nebo syntaktického pravopisu. Odpovědi hledejte buď v Pravidlech českého pravopisu, nebo v mluvnících.**

V jeteli se třpytily kapky rosy. Nad skalami kroužili dva orly. Sokoli nejčastěji loví bezbrané holuby. Pavlovi jsme poslaly dva dopisy. Je třeba počítat s různými svízely a překážkami.

O prázdninách jsme byli v Krušných Horách, v Jižních Čechách a ve Staré Boleslavy. Ještě pojedeme do Mariánských Lázní. Lukášovy knihy se mi líbily. Navštívily nás sestry Králové.

Zákon půjde do poslanecké sněmovny parlamentu České republiky. V domě U modré štiky v Karlově ulici otevřel Viktor Ponrepo v roce 1907 první pražské kino.

Petra se svým manželem si koupili nový dům. Nedávno se sešli tři desítky odborníků. Než se pokusíme zjednat nápravu musíme daný objekt nejprve zhlédnout. Plamínek jen skomíral. Země zcela zpuskla.

Prosil mě Milane, abych ti to jen vyřídil. Věděl, že pokud vypočítá i poslední příklad postoupí do dalšího kola. Sláva zvítězili jsme! Ondřej vynikal jak v útoku tak v obraně. Byl to nerovný a tudíž marný boj. Perly nejsou vlastně drahokamy, ale organický materiál. To se týká pouze vysokoškoláků a ne středoškoláků. Ministr ví co činní. Interpunkční znaménka v té podobě, v jaké je známe dnes, zavedl Benátský tiskař Manutius v 15. století.

2. Doplňte vhodně dialog.

A: Haló, kdo volá?

B: ....

A: Ahoj, Hani! ....

B: .....

A: Ne, teď nejsem doma, ale přijď v šest, dáme si .....

B: ...

A: Tak večer! ...

3. Podle předchozího telefonického rozhovoru utvořte podobný, ale oficiální, nikoli soukromý. Komunikační situaci a téma rozhovoru tomu přizpůsobte.

4. Vytvořte spisovné tvary podle zadání:

uhasit (2. os. sg. imper.)

vidět (2. os. sg. imper.)

jejíž (7. p. pl. femin.)

kryt (přechodník m., f.+ n., pl.)

tytéž dvě staré ženy (7. p. pl.)

všichni čtyři vítězové (7. p. pl.)

5. Vysvětlete, jak lze této větě rozumět.

Kritika prezidenta všechny přítomné překvapila nebyvalou útočností.

6. Kolik sloves a kolik predikátů obsahuje tento větný celek?

Zastánci reformy, kteří ji v nejlepším slova smyslu využili ke vzepětí své školy a svých učitelů, k nápaditému a kvalitnímu vzdělávání svých studentů, by si měli uvědomit, že pokud dojde k výměně ředitele školy, může se stát, že jejich veškeré úsilí přijde vniveč.

Počet sloves:

Počet predikátů:

7. Proveďte morfemický rozbor uvedeného slova a pojmenujte jednotlivé morfémy.

nevymahatelnost

8. K následujícím slovům uveďte slovo základové a příslušné slovotvorné prostředky.

Slova odvozená	Slovo základové	Slovotvorný základ	Slovotvorné prostředky
<i>největší</i>			
<i>zprůhlednit</i>			
<i>přibíhající</i>			
<i>dočasně</i>			
<i>přítomnost</i>			

V

6 Čeština a její stratifikace

Čeština a její atributy:

- **Jazyk mateřský/rodný:** hledisko „individuální“, pro rodilého mluvčího.
- **Jazyk národní:** od 18. stol. jazyk jako jeden ze znaků národa, tj. jako jeden z integračních prvků jistým způsobem definovaného druhu společenství.
- **Jazyk druhý:** není mateřským jazykem, ale mluvčí dlouhodobě žije v socio-kulturním společenství daného národního jazyka.
- **Jazyk cizí:** mluvčí má jiný mateřský jazyk a žije v jiném sociokulturním společenství (např. pro zahraniční studenty češtiny, jejichž rodným jazykem je např. němčina, angličtina, polština apod.).

6.1 Národní jazyk

Stratifikace je rozvrstvení (stratos je vrstva). **Diferenciace** je rozlišení, rozrůznění (proces i výsledek).

Národní jazyk je vnitřně diferencovaný, jen tak může sloužit rozmanitým komunikačním potřebám svých uživatelů.

Kritéria diferenciace národního jazyka:

- **Strukturně-systémová:** podle (ne)existence systému a struktury
- **Komunikačněfunkční:** k plnění rozmanitých komunikačních záměrů jeho uživatelů

- **Teritoriální:** podle územního vymezení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (viz nářečí)
- **Sociální:** podle uživatele (nositele) jazyka, např. s ohledem na jeho profesi, věk, volnočasové aktivity atd.

Národní jazyk jako celek je souborem:

- 1. jazykových útvarů strukturních**, tj. majících svou vlastní strukturu a systém: jazykové prostředky zvukové, lexikální (slovní zásobu), morfologické a skladební: **spisovný jazyk, dialekty, interdialekty**,
- 2. útvarů nestrukturních**, tj. souborů speciálních dorozumívacích prostředků lexikálních: **slang, argot**,

Jednotlivé útvary národního jazyka nejsou izolované, v mnoha prvcích se shodují, existují vedle sebe, překrývají se.

Národní jazyk	
Útvary strukturní	Útvary nestrukturní
Spisovný jazyk	Slangy
Interdialekty	Argot
Dialekty	

6.2 Spisovná čeština

Spisovný jazyk je celonárodním dorozumívacím útvarem. Existuje ve formě **psané nebo mluvené**. Je užíván zejména v oblastech veřejné, tj. oficiální, komunikace, např. ve veřejných proslovech, ve škole (učitel – žák), v tištěných a elektronických médiích (zvl. veřejnoprávních), a to ve zpravodajství, publicistice, dále v soudnictví, odborné literatuře, také v beletrii atd., méně v oblasti soukromé komunikace.

Spisovný jazyk je funkčně diferencovaným útvarem, schopným plnit veškeré sdělovací funkce uživatelů: v oblasti běžně dorozumívací, veřejně sdělovací, odborně sdělovací, estetické. V jednotlivých jazykových rovinách (tj. ve slovní zásobě, tvarosloví, skladbě a také stylistice) má bohatý a propracovaný repertoár diferencovaných výrazových prostředků.

K diferenciaci spisovné češtiny dochází postupně v procesu vývoje nové češtiny (období od konce 18. století). V současnosti existují ve spisovné češtině **tři** základní **vrstvy výrazových prostředků**:

1. spisovná vrstva neutrální je nejobsáhlejší a obsahuje bezpříznakové jazykové prostředky, které lze užit v jakémkoli jazykovém projevu.

2. spisovná vrstva hovorová je početně nejslabší. Je výsledkem proniknutí prostředků původně nespisovných, ale v mluvených projevech všeobecně užívaných, např. *minerálka, koukat, bez třech, kupuju, děkuju* atd. Uplatňují se především ve spisovných projevech mluvených.

3. vrstva knižní zahrnuje prostředky časově a stylově omezené. Přesouvají se do ní některé neutrální prostředky, jejichž frekvence postupně klesá, přestávají se užívat, zastarávají, jde např. o infinitivy na *-ti, -ci, učiti – učit; péci – péct*, některé tvary sloves: *peku – pečú; češi – češu*; zájmen osobních: *na mne – na mě, číslovka bez tří – bez třech*.

Opačný pohyb (z knižní vrstvy do neutrální, popř.) je sice také možný, avšak spíše ojedinělý, srov. *hejtman, starosta, pacht*.

Spisovné jazykové prostředky jsou rovněž stratifikovány z hlediska funkčně stylového: jde o **vrstvu odbornou** (termíny), **publicistickou** (publicismy), a **uměleckou** (poetismy).

6.3 Nespisovná čeština

Dialekty jsou **strukturní útvary zeměpisně i funkčně omezené**, mající **vlastní systém** výrazových prostředků zvukových, lexikálních a gramatických. Dnes se uplatňují hlavně v soukromé mluvené komunikaci spíše u starší generace na venkově než ve větších městech, v soukromém prostředí, částečně také při práci. Ve srovnání se spisovným jazykem mají bohatší a diferencovanější slovní zásobu ze života a práce na venkově. V některých dialektech zůstaly uchovány některé jevy svědčící o vzdálenějších vývojových etapách češtiny.

Vývoj společnosti a jazykového společenství od konce 17. století, zejména pozdější migrace venkovského obyvatelstva do měst v souvislosti s rozvojem řady průmyslových odvětví, integrace menších oblastí do vyšších správních celků, rozmach institucionálního vzdělávání a jeho sílící vliv na populaci, později i dosud nebývalý rozvoj celoplošných médií (deníků, rozhlasu, televize, internetu a sociálních sítí) atd. dialektům vůbec nesvědčil. Z komunikačních důvodů docházelo k eliminaci výrazných nářečních prvků a vznikaly tzv. interdialekty (nadrřečí).

Interdialekty jsou rovněž regionálně omezené útvary národního jazyka, které obsahují výrazové prostředky společné více dialektům. Z dominantního interdialektu středních Čech vznikla postupně obecná čeština, která v současnosti funguje (nejen)

v oblasti soukromé komunikace na území Čech, zčásti zasahuje i na západní Moravu a do Slezska.

Na Moravě je za interdialekt považována obecná hanáčtina, obecná moravská slovenština, ve Slezsku obecná laština.

Slang, profesionální mluva, argot jsou nestrukturní **útvary sociálně omezené**, charakteristické specifickým lexikem, mají svou terminologii a frazeologii. Základ jejich slovníku je však totožný buď se spisovným jazykem, nebo obecnou češtinou, silný je i vliv cizích jazyků.

Slang: lexikální prostředky užívané při volnočasových aktivitách sportovci (podle druhů sportů), nimrody, rybáři, sprejery atd.

Profesní slang (mluva): lexikální prostředky užívané při výkonu určité pracovní činnosti: např. železničáři, policisté, politici, lékaři, rybáři, řemeslníci atd.

Argot: proměnlivý soubor lexikálních prostředků užívaných mluvčími s cílem utajit obsah svých sdělení před případnými nežádoucími svědky. V minulosti byl argot definován jako útvar užívaný lidmi z podsvětí, lidí stojících na okraji společnosti a byl ilustrován lexikem zlodějů (kasařů, kapsářů), pašeráků, vězňů a jako příklady typické slovní zásoby byla uváděna slova mající svůj původ mimo jiné v němčině, cikánštině a jidiš. Dnes za moderní argot můžeme považovat „šifrovaná sdělení“ jako prevence před příp. odposlechy. Jde o slova z běžné slovní zásoby češtiny, jež jsou mluvčími užívána zástupně za slova jiná (domluvená zástupnost).

Jazyk běžně mluvený se uplatňuje v komunikátech s funkcí běžně dorozumívací, tedy v každodenním životě. Jde o jazykově smíšené mluvené spontánní projevy. Vedle prostředků spisovných neutrálních a spisovných hovorových jsou zde hojnější prostředky nespisovné, nejčastěji z územně příslušného interdialektu.

Spisovná čeština:	Nespisovná čeština:
✓ Vrstva neutrální	Interdialekty
✓ Vrstva hovorová	Dialekty
✓ Vrstva knižní	Slangy
	Argot

Ú

1. Přiřaďte podtržená slova a) k útvarům národního jazyka a b) k vrstvám jazyka spisovného.

Je zraněný, zavolejte záchranku!

Tento tvůrčí počin je velmi podnětný.

Zveme vás na akci Okoštuj víno z Mutěnic!

Nechci nikoho soudit, anžto nejsem soudce.

K snídani si dám míchaná vajíčka.

Do prodeje se chystá nová řada smartphonů.

2. Ze skupiny slov *bosý, boty, holínky, punčochy, bačkory, obutý, obuv, ponožky, sandály, podkolenky, kalhoty*, vyberte příklady synonym, antonym, slov nadřazených a podřazených a slov souřadných:

Synonyma:

Antonyma:

Slovo nadřazené a podřazené:

Slova souřadná:

3. Vyznačte předponu, kořen, příponu a koncovku:

	Předpona/y	kořen	Přípona/y	Koncovka
<i>pobřeží</i>				
<i>napadených</i>				
<i>přirozený</i>				
<i>podzemí</i>				

4. a) Utvořte komparativ a superlativ adjektiv:

b) Od daných adjektiv utvořte adverbia a stupňujte je.

Adjektivum	komparativ	superlativ	Adverbium	komparativ	superlativ
dlouhý					
slabý					
tichý					
snadný					
drahý					

5. Spojte uvedené číslovky s vhodným substantivem. Určete druh číslovek a mluvnické kategorie zvolených substantiv.

čtvery:

málo:

několikový:

osmý:

jednou:

vícero:

trojí:

V

7. Jazykový úzus, jazyková norma, kodifikace

7.1 Jazykový úzus

Jazykový územ se rozumí obvyklý výskyt nějakého jazykového jevu v komunikaci. Hovoří se o úzu spisovném, nářečním, oblastním apod. Úzus bývá zdrojem zkoumání toho, jak se např. daný útvar národního jazyka nebo konkrétní jazykový prostředek v mluvené či psané komunikaci uplatňuje.

Úzus je rovněž důležitým pramenem pro zjišťování příslušné jazykové normy a východiskem pro popis a výklad eventuálních vývojových změn dané normy, ke kterým v tom či onom úzu dochází. Lze hovořit též o úzu individuálním (daného mluvčího) nebo kolektivním, např. pro určité prostředí, komunitu (akademické prostředí – akademický úzus).

Studium spisovného úzu na bázi Českého národního korpusu a teoretické práce lingvistů zkoumajících zákonitosti spisovného jazyka jsou základem pro popis normy a kodifikační činnost lingvistů. Kodifikace spisovné normy je důležitá pro jazykovou výchovu ve škole i pro jazykové poradenství cílící na veřejnost a její jazykové dotazy.

7.2 Jazyková norma

Pojetí normy nebylo a není jednotné; pohybuje se v rozpětí mezi dvěma krajními póly: **předpis ↔ zákonitost**.

1. Starší pojetí normy jako předpisu pro užívání jazyka stanoveného lingvisty je dnes odmítáno. Takové pojetí sílí zvl. v tzv. brusičském hnutí, v obdobích purismu (např. v 18., částečně v 19. stol., ojediněle i v určitých obdobích 20. století) nebo v obdobích pocitovaného ohrožení jazyka. Někteří uživatelé, zvl. v souvislosti s vlivem angličtiny a jejím nadužíváním v neodpovídajících komunikačních oblastech, projevují puristické snahy i dnes.

2. **Novější pojetí** chápe normu jako objektivní vlastnost jazyka, kterou lze jen zjišťovat a popisovat. Norma je ztotožňována s **vnitřními zákonitostmi jazyka** (tedy s jazykovým systémem). Důraz je kladen na objektivnost normy.

3. **Nejnovější pojetí** vidí v jazykové normě **společensky závaznou konkretizaci** abstraktního **jazykového systému v řeči**, staví normu mezi systémem jazyka a řeč.

Jazyková norma je tedy **kolektivní, ustálené a závazné užívání jazyka v duchu jeho systému v řečové komunikaci**. V každém jazyce existuje soubor určitých závazných pravidel, podle nichž je jazyk užíván. Ta jsou mluvčími respektována, jinak by nebylo možné, aby jazyk plnil funkci nástroje dorozumívání.

Noremními útvary národního jazyka jsou jen útvary strukturní: spisovná čeština, nadnářečí, (interdialekty: obecná čeština, obecná hanáčtina atd.) a nářečí. Nářeční norma není jednotná ani závazná, ani kodifikovaná.

Norma spisovné češtiny vykazuje některé specifické rysy. Je stabilnější, uvědomělejší a funkčně a stylově diferencovanější. Je lingvisty zjišťována, popisována a kodifikována, a tak zpětně kodifikací ovlivňována a spoluvytvářena.

Jazyková norma zahrnuje všechny jazykové roviny: **norma pravopisná, výslovnostní, tvaroslovná, slovotvorná, syntaktická**.

Porušení norem je posuzováno s ohledem na komunikační aspekty jako chyba (zvl. ortografie a gramatika) či nedostatek (ortoepie, lexikologie). Nejcitlivěji je pocítováno porušení normy ortografické ve škole, dále v publicistických, administrativních a odborných textech, méně citlivě porušení normy ortoepické, v některých případech normy tvaroslovné, nižší citlivost se projevuje vůči porušování norem syntaktických. **Stylové normy** mají povahu doporučení, jejich dodržování je užitečné s ohledem na dosažení komunikačního záměru (funkce) realizovaného komunikátem. Týkají se především: a) určitých jazykových prostředků a jejich očekávaného užití v určitých komunikačních situacích a v určitých jazykových projevech, b) výstavby jazykových projevů apod. Na rozdíl od ostatních norem není kodifikována. Stylové zásady jsou popsány v teoretických a praktických stylistikách.

7.3 Kodifikace

Kodifikace spisovného jazyka je činnost vědecká, která předpokládá:

1. dobrou znalost jazykového úzu,
2. důkladné studium vnitřních zákonitostí jazyka a jeho vývoje,

3. metodologii zjišťování jazykového povědomí uživatelů spisovného jazyka, jejich postoju k jazyku vůbec a spisovnému zvláště, ke kodifikaci a k možnostem jejích změn.

Kodifikace spisovné češtiny je výsledkem zjišťování a poznávání spisovné normy současného českého jazyka, tj. jak spisovný jazyk funguje v mluvených a psaných komunikátech příslušníků tří souběžně žijících generací (otec – syn – vnuk, resp. děd – otec – syn). Komunikace střední generace má pro kodifikační činnost největší význam. Příslušníci starší generace mají tendenci uplatňovat ve svých projevech to, co bylo obvyklé v době, kdy sami náleželi do střední generace, v jaké podobě se s kodifikací spisovné češtiny seznámili ve škole. Nejmladší generace reprezentuje pro změnu nejzřetelněji poslední jazykový vývoj, jazykové inovace i vliv mluvenosti na představu o spisovnosti.

Kodifikací se proto rozumí proces, který zahrnuje nejen zjišťování a popis spisovné normy (deskripce), ale především výsledek tohoto procesu, tj. její zaznamenání a veřejnou prezentaci v autoritativních jazykových příručkách: ve slovnících, mluvnících, pravidlech pravopisu a výslovnosti.

Protože se spisovná norma vyvíjí, je zapotřebí, aby kodifikační činnost tyto vývojové tendence dokázala zachytit, prognózovat, ale aby zároveň přihlížela k tomu, že je zapotřebí určité stability k plnění hlavní funkce spisovného jazyka. Současný stav je totiž jednak výsledkem minulých vývojových etap, jednak východiskem jazykových změn budoucích, jež jsou reakcí na vyjadřovací potřeby jazykového společenství.

Dynamika současného stavu spisovného jazyka je patrná **v rozčlenění jazykového systému na centrální a periferní oblast a v existenci variantních prostředků** (dublet) dobově, regionálně nebo stylově rozlišených nebo nerozlišených. Zdrojem dynamiky současné spisovné češtiny je **napětí 1. mezi psanou a mluvenou formou** spisovné češtiny, **2. mezi prostředky nastupujícími a ustupujícími**. To vede ke stylové diferenciaci mezi jazykovými prostředky hovorovými a knižními.

Proto kodifikační činnost musí odrážet dva na první pohled protichůdné rysy spisovné normy: její dynamičnost i relativní stabilitu. Výsledkem je pojem **pružná stabilita (normy)**, respektující **jednotu v různosti (jednotnost normy)**, (v existenci variant a dublet). V napětí mezi jednotou a variantností probíhá jazykový vývoj prostřednictvím existujících variant.

Varianty lze najít ve všech jazykových rovinách.: hláskové, výslovnostní, pravopisné, tvarové, slovotvorné, syntaktické. Pravopisná norma je sice nejjednodušší z nich, ale zvl. u slov přejatých existují i varianty pravopisné.

Funkční (stylové) varianty: pro užití jazykového prostředku v textu určitého funkčního stylu, specifické prostředky pro projevy mluvené a pro projevy psané.

Sociální varianty: např. v jazyce mládeže, nebo starší generace.

Regionální varianty: spisovné moravismy: *vesnice* (Č) – *dědina* (M), *truhlář* (Č) – *stolař* (M).

Kontaktové varianty: výsledkem vlivu cizích jazyků v úzkém kontaktu regionálním, politickém, intelektuálním apod.: internacionalismy, germanismy, slovakismy, rusismy, anglicismy.

Perspektivnost kodifikace znamená:

1. přihlížet k inovacím ve spisovné normě
2. předvídat budoucí vývoj spisovné normy.
3. působit zpětně na normu, upevňovat ji, zejména jazykovým vyučováním na školách, veřejnými projevy v různých komunikačních sférách (administrativa, odborná literatura, tištěné zpravodajství a publicistika, veřejné projevy ve sféře politické, soudní atd.)

Kodifikační kritéria (podle F. Daneše)

1. **Noremnost:** co je v souladu s jazykovou normou, co je jazykovým společenstvím přijato, resp. přijatelné.
2. **Adekvátnost:** zda a do jaké míry je jazykový prostředek schopen plnit funkční potřeby daného společenství.
3. **Systémovost:** soulad daného prostředku s existujícími vztahy v jazykovém systému.
4. **Variantnost:** viz výše.

Kodifikační příručky: *Pravidla českého pravopisu, Výslovnost spisovné češtiny I a II, Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost,*

Pokud jde o kodifikaci gramatické normy spisovné češtiny, není žádná z mluvnic, které vznikly v posledních 25 letech, považována oficiálně, a to i pro školní potřeby, za kodifikační příručku. Běžný rodilý uživatel pak hledá odpovědi, zda ten či onen tvar je „správný“ (= spisovný) jen ve školním vydání Pravidel českého pravopisu,

kde může – podle zdejší tradice – některé informace tohoto druhu najít, protože současné mluvnice vyžadují poučenějšího čtenáře, než je absolvent základní či střední školy. Také cizinec studující češtinu marně pátrá po vhodné, srozumitelně napsané kodifikační příručce (mluvnici).

Ú

1. U podtržených slov stanovte jejich slovní druh (slovy, nikoli číslicí).

Všem deseti děvčatům ve finále doporučili, ať při nácviku taneční choreografie pozorně poslouchají režisérovy pokyny.

2. Spojte následující věty vhodnými spojovacími výrazy v souvětí.

*Bála se, _____ se na ni muž výhružně podíval, _____ k raději zmlkla.
_____ si uvědomil, _____ se jeho provinění neutají, dostal strach. _____ tě znal dřív,
mohlo být všechno úplně jinak. Položíme __ si otázku, _____ lze dnes pojistit, zjistíme, _____ téměř
vše. Jistě už jste pozorovali, _____ člověk, _____ by mohl žít docela spokojeně, si nedá pokoj,
_____ si nesežene nějaké starosti. Nikdo nezkoumal do hloubky důvody, _____ vedly k tomu,
_____ ve Spojených státech byl uvolněn nepříliš rozsáhlý prostor pro veřejnoprávní rádio a tele-
vizi, _____ zdá se, _____ soukromé vysílací společnosti poznaly, _____ je zbytečně zatěžuje plnění
formálních předpisů Federální komise pro vysílání, _____ jim ukládají, _____ věnovaly část svého
programu pro účely veřejného zájmu.*

3. Do hranatých závorek vyznačte výslovnost jednotlivých slov v této větě.

S její předchozí zprávou všichni souhlasili, a to bez jakýchkoliv výhrad.

4. Uveďte tři různá bezpřízvučná slova.

5. Vytvořte od uvedených slov všechny spisovné tvary podle zadání:

vyčistit (2. os. sg. imper.) :

vytisknout (3. os. pl. kondic. min. pasiva neutra):

přicházet (3. os. pl. indik.)

tytéž tři úspěšná mužstva (gen. pl.)

6. Je tato věta jednoznačná? Pokud ne, jak ji lze rozumět?

Příjem nových pracovníků se od 1. ledna t. r. výrazně zvýšil.

7. Zopakujte si nejprve algoritmus zařazování sloves do třídy a ke vzoru a poté k uvedeným slovesným tvarům přiřadte třídu, vzor a infinitiv.

Sloveso	Třída	vzor	infinitiv
<i>přiložili bychom</i>			
<i>nelži</i>			
<i>Zažijí</i>			
<i>doufejme</i>			
<i>připomenete si</i>			
<i>pěstujíce</i>			

V

8. Jazyková kultura

Jazyková kultura je součástí kultury jako takové. Základy jazykové kultury jako lingvistické disciplíny (kultura jazyka a kultury řeči) jsou spjaty s Pražským lingvistickým kroužkem (PLK) ve 20. a 30. letech 20. století. Pod názvem *Spisovný jazyk a jazyková kultura* (Praha, 1932) vyšel sborník teoretických prací československých a zahraničních lingvistů patřících ke směru pražské funkční a strukturální lingvistiky.

Pojem a termín jazyková kultura byl v české lingvistice od samého počátku chápán v různých aspektech, především však – a v tom byl i nejdůležitější přínos 30. let minulého století – jako činnost lingvistická, jako vědomé teoretické pěstění, tj. kultivovaný jazyk, a v neposlední řadě „jazyková kultura u těch, kteří jazyka spisovného užívají“ tj. kultura jejich vyjadřování. Spisovný jazyk (ale nikoli jen ten) jakožto národní kulturní hodnota se stává předmětem cílevědomé a soustavné péče jako jakákoli jiná kulturní památka takové důležitosti.

Svůj podíl na jazykové kultuře mají mluvčí, kteří vědomě užívají spisovného jazyka, např. novináři, politici, učitelé, lékaři, vědci, právníci, spisovatelé, redaktoři, editoři, jazykoví korektoři v nakladatelstvích a vydavatelstvích apod. ale také ti, kteří spisovnou češtinu užívají i v běžné komunikaci, nejen v oficiálním styku.

Pojetí jazykové kultury:

- 1. vědomé teoretické pěstění spisovného jazyka:** činnost institucionální, např. v Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, na bohemistických pracovištích humanitních fakult domácích i zahraničních univerzit.
- 2. úroveň jazykového vyjadřování:** Jde o záležitost individuální, tj. každého mluvčího, ale také interindividuální, tj. ve vzájemné komunikaci mluvčích.

Součástí jazykové kultury je proto jak **kultura jazyka, tak kultura řeči.**

Kultura jazyka spočívá 1. ve stavu spisovného jazyka, 2. v činnosti směřující ke kultivaci, pěstění spisovného jazyka, aby mohl dokonale plnit všechny jazykové funkce v daném jazykovém společenství.

Kultura jazyka je předmětem odborné činnosti lingvistů, lingvistických institucí: ÚJČ AV ČR v Praze a Brně; v ÚJČ AV ČR je samostatné oddělení Jazykové kultury. Většina univerzit na filozofických a pedagogických fakultách (a dokonce i na fakultách jiných) má bohemistická pracoviště. Osvětová činnost bohemistů: v tištěných i elektronických médiích jsou čtenáři / posluchači stručně a srozumitelně monologickou nebo dialogickou formou informováni o zajímavých nebo aktuálních jazykových jevech, zodpovídají jejich dotazy. V ČST a ČT bylo odvysíláno několik popularizujících seriálů věnovaných češtině a řečové komunikaci. Popularizační činnost lingvistů má u nás dlouholetou tradici. Výsledkem jsou různé veřejnosti adresované publikace. K těm nejstarším patří dva výbory Jazykových koutků z 50. let 20. stol., které měly předlohu v pravidelných pětiminutovkách vysílaných Československým rozhlasem.

Kultura řeči spočívá: 1. v úrovni jazykových projevů, 2. v činnosti směřující kultivováním řeči ke zvýšení úrovně jazykových projevů. Jde o záležitost všech lidí (i těch lhostejných). Každý se podílí na celkové úrovni řečové kultury ve společnosti.

Vztah k spisovnému jazyku a k jeho užívání je charakteristickým rysem každého člověka. Srov. např. názory typu: *záleží mi / nezáleží mi na tom, jak mluvím na veřejnosti; lidi mají mluvit, jak jim zobák narost'; učitelé si jenom něco vymýšlejí, lidem pořád něco nařizují; spisovnou češtinu stejně k ničemu nebudu potřebovat, dyť s ní stejně nikdo nemluví* apod.

Součástí jazykové kultury je také péče o **jazykovou správnost**. Dlouhý vývoj zásad jazykové kultury se formoval ve sporech o otázku jazykové správnosti. Starší jazykověda viděla jazykovou správnost ve starém jazyce, v nářečích. Zvláště jazykověda puristicky a brusičsky zaměřená byla proti jazykovým inovacím. Jen to, co je staré a původní, je správné. Takové stanovisko však bylo trvale neudržitelné, protože jazyk se vyvíjí, reaguje na komunikační potřeby svých uživatelů, na cizí vlivy a přizpůsobuje se jim, ale zároveň si projevy těchto vlivů sám přizpůsobuje (modifikuje).

Purismus (latinsky *purus* = čistý): péče o jazyk zaměřená jednostranně na očistu jazyka od cizích prvků, zvl. lexikálních: *Javůrek, J.: Brus jazyka českého. (1873), Brus jazyka českého. Sestavený komisí při Matici české (1877).*

Brusičství: péče o **jazykovou správnost** neuvědomující si však komunikační potřeby společnosti, opírající se přitom často o zásady purismu. V národním obrození (19. stol.) vznikaly

práce s titulem „brus“, „brousek“. Dnes tohoto termínu užíváno jako pejorativního označení pro nenáležité zasahování do jazyka a nerespektování jazykového vývoje.

Mladší generace lingvistů zastávaly jiné názory. Např. V. Ertl v 20. letech 20. stol. reprezentoval názor, že příkladem jazykové správnosti je jazyk „dobrých autorů“, tedy díla umělecké literatury. Koncept dobrého autora, který má sloužit jako kritérium pro posouzení správnosti zkoumaného jazykového prostředku, založil Ertl na přesvědčení, že existují dobří (kvalitní) autoři (spisovatelé), avšak ne ve smyslu „autor vynikajících hodnot uměleckých, nýbrž spisovatel, jehož jazyk jest tak čistý a správný, že může býti vzorem a pramenem poučení všem, kdož se chtějí naučiti bezvadnému jazyku spisovnému“¹⁰.

Zcela stranou stála tehdy produkce publicistická, protože její jazyk se ve srovnání s uměleckou literaturou zdál pokleslý, horší. Také odborná literatura, administrativa, veřejná komunikace nebyly tehdy spojovány s kritériem jazykové správnosti.

Kritéria jazykové správnosti odpovídají kritériím kodifikačním: 1. noremnost, 2. funkčnost, 3. systémovost, 4. vývojová progresivnost. Jazykově správné je to, co je systémové, tj. v souladu s jazykovým systémem, vývojově progresivní, tj. odpovídá to vývojovým tendencím jazyka, a zároveň plní požadovanou komunikační funkci.

Jazyková správnost se týká 1. správnosti jazykových prostředků jako součásti spisovné normy, 2. vhodnosti užívání jazykových prostředků v jazykových projevech.

Jazyková vytríbenost: péče o jazyk se neomezuje jen na jazykovou správnost, součástí je také požadavek jazykové vytríbenosti (Vilém Mathesius). Jazykovou vytríbeností se rozumí vhodný výběr jazykových prostředků se zřetelem k obsahu a účelu jazykového projevu a se zřetelem k specifičnosti jazykových stylů.

Kultivovanost projevu se nekryje se spisovností. Kultivované jazykové projevy mohou být i nespisovné, např. jazykový projev realizovaný obecnou češtinou může být kultivovaný, protože výstižně a situaci adekvátně vyjadřuje sdělovaný obsah a záměr mluvčího.

Kultivace vyjadřování v komunikační výchově: Jejím cílem je 1. osvojení normy spisovného jazyka, 2. osvojení dovedností vhodně užívat jazykových prostředků v jazykových projevech. Jejím výsledkem by měly být jazykové projevy přirozené, které výstižně, srozumitelně a plynule s ohledem na okolnosti konkrétní komunikační situace vyjadřují sdělované obsahy. Školní i mimoškolní komunikační výchova je součástí jazykové kultury.

---

¹⁰ http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Dobr%C3%BD_autor [cit. 3. 1. 2019]

S

Prostudujte text: Daneš, F. *Kolik je vlastně češtin?* In Čmejrková, S. – Daneš, F. – Kraus, J. – Svobodová, I.: *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Academia. Praha, 1996, s. 111-113. **A zformulujte odpovědi:**

1. Co bylo východiskem pro autorovy úvahy?
2. Má Daneš na mysli různost idiolektů? Vymezte *idiolekt*.
3. V čem lze podle Daneše vidět rozrůzněnost češtin/y?
4. Které jazykové rozdíly jsou podle vás patrné z Husova citátu?
5. Jak zní věta, na níž se dá hezky postihnout rozdíly mezi třemi nářečními skupinami na Moravě a ve Slezsku? Které oblasti to jsou? Přeložte tuto větu do spisovné a obecné češtiny a pozorujte rozdíly.
6. Kterým nářečím mluvila Těsnohlídkova Liška Bystrouška?
7. Jak vidí F. Daneš budoucnost češtiny?

V

8. Vývojové tendence češtiny

Jazyk se vyvíjí neustále, ale nerovnoměrně. Jazykový vývoj je odrazem komunikačních požadavků jeho uživatelů. Rychlost a konkrétní projevy vývojových tendencí jsou odlišné v jednotlivých jazykových rovinách, a to dobou (kdy na které rovině) a rozsahem (jak často a do jaké míry).

Vývojové tendence jsou buď obecné povahy, to znamená, že se projevují ve více vývojových obdobích, popř. ve více jazykových rovinách, nebo tendence specifické, které se v jazyce projevují v posledních 50-70 letech. Důležitou vlastností vývojových tendencí je jejich protichůdnost. Tento fakt přispívá k pružné stabilitě jazykové normy.

Obecné vývojové tendence jsou: 1. nerovnoměrnost vývoje, 2. diferenciací jazyka, 3. unifikace jazyka.

Nerovnoměrnost jazykového vývoje

Jazyk prochází pozvolným vývojem, v jednotlivých obdobích je rychlost probíhajících změn odlišná. Dochází-li ke společenské stagnaci, je jazykový vývoj pomalejší a naopak. Do jazykového vývoje se promítají i výrazné společenské změny. Nejvíce patrné jsou změny ve slovní zásobě, ve způsobech obohacování slovní zásoby, v přesunech ve stratifikaci spisovné češtiny.

Diferenciací jazyka

Vývojem dochází k existenci variantních (dubletních) jazykových prostředků. Tato variantnost je projevem vnitřního pohybu jazykové normy a výsledkem jejího historického vývoje. V

jazykových rovinách je tato tendence sice zastoupena nerovnoměrně (srov. nejméně v pravopisu a hláskosloví a výslovnosti, zčásti ve slovotvorbě a slovní zásobě, hojně v tvarosloví substantiv a sloves), přesto je funkčně využívána.

Narůstání variantnosti je předpokladem pro funkční diferenciaci spisovného jazyka: platí to však i naopak. Potřeba funkční diferenciaci v komunikaci vede ke vzniku variantních a synonymních prostředků.

Unifikace jazyka

Výsledkem působení této tendence je odstranění rozdílů, odlišností „výjimek“, v důsledku toho dochází ke zjednodušení jazykového systému. Unifikace je velmi patrná v morfologii: snižuje se počet forem, omezuje se variantnost (české sloveso mělo dříve mnohem více tvarů než dnes: 4 minulé časy, duálové tvary, supinum). Unifikace vede rovněž k převaze funkčně neutrálních tvarů (srov. mluvit – mluvit, peč – pečou) a k přesunu variantních tvarů v rámci rozvrstvení spisovného jazyka.

Specifické vývojové tendence jsou 1. demokratizace, 2. intelektualizace, 3. internacionalizace, 4. racionalizace.

Demokratizace jazyka

Tato vývojová tendence jazyka znamená, že sílí vliv jazykových prostředků mluveného jazyka. Je patrná zvl. v průběhu 20. století a v současnosti. Rozvíjí se mluvená forma spisovného jazyka, rozšiřuje se vrstva spisovných hovorových prostředků, spisovný jazyk se do určité míry sblíží s běžně mluveným jazykem.

Demokratizace („zhovornění“) jazyka je jevem strukturním, je vlastností jazyka. Pod vlivem běžného každodenního vyjadřování se spisovný jazyk zbavuje jevů výlučných nebo je jako prostředky knižní a zastarávající odsouvá na periferii. Návrhy, aby se regionálně i sociálně nejrozšířenější interdialekt, tj. obecná čeština, stal druhým standardem vedle češtiny spisovné, však vyvolaly jak mezi lingvisty, tak i v laické veřejnosti mnohou negativní reakci.

Dochází k regionálnímu a sociálnímu rozšíření spisovného jazyka, roste počet jeho uživatelů (pasivních, ale hlavně aktivních). Ještě v 19. stol. byla znalost spisovného jazyka rysem jen intelektuálních vyšších vrstev společnosti. Spisovný jazyk dnes už není znakem elit, nýbrž jevem celospolečenským. Významnou úlohu v tom sehrálo rozšíření všeobecného školního vzdělání, rychlý rozvoj rozmanitých komunikačních prostředků, médií, zintenzivnění politické činnosti (to jsou vnější podmínky pro stálé uplatňování této tendence).

Intelektualizace jazyka

Tato tendence je odrazem fungování jazyka v oblastech rozvíjené vědy, techniky, v přírodních a sociálních vědách a také v umění. Vyhovuje logickému myšlení a odbornému vyjadřování. Je projevem postupného přizpůsobování jazyka vnějším nárokům svých uživatelů, např. aby mohl být užíván v komunikátech dostatečně určitých, přesných, popř. abstraktních vyjadřujících složité souvislosti, složitost uvažování a přemýšlení. Výsledky jsou zjevné především ve slovní zásobě, tzv. **terminologizace** (tj. tvorba termínů), a v syntaxi (vytváření prostředků a konstrukcí sloužících k přesnějšímu vyjadřování diferencovanějšího a rozvinutějšího myšlení).

Intelektualizované vyjadřování však proniká také do publicistiky. V publicistických komunikátech tak často dochází k tzv. **determinologizaci** termínů (užívání odborného pojmenování mimo příslušnou odbornou oblast (*kredibilita politika, úředníka*)).

S intelektualizací souvisí i další vývojová tendence – **racionalizace jazyka**. Jde o vědomou podporu tendencí vedoucích k důslednější systémovosti jazyka, o snahu směřující k zjednodušení některých stránek jazyka (např. pravopisu nebo morfologie).

Internacionalizace jazyka je odrazem jazykových kontaktů zejména v mezinárodní spolupráci různojazyčných komunikantů při různých činnostech a spočívá v pronikání jazykových prostředků jiných jazyků do národního jazyka, a to zvl. v souvislosti s tzv. globalizací ekonomiky, politiky, vědy, medicíny, sportu, reklamy, částečně vzdělávání nebo práva atd. Projevy internacionalizace spisovných jazyků jsou zřetelné především ve slovní zásobě (roste počet internacionalismů, přejímek z angličtiny) a v syntaxi (skladební konstrukce, slovesné vazby, spojovací prostředky, nesklonné přívlastky, ústup zvratného posesiva nebo adjektiva posesivního apod.).

Podpora internacionalizace v některých oborech a absence jakýchkoli puristických snah působí příznivě na uplatňování této tendence zejména v odborné sféře, některých nových slanzích (informační technologie, reklama), v běžné mluvě určitých sociálních skupin.

Protichůdnost vývojových tendencí

1. tendence k ustálenosti ↔ tendence ke změnám;
2. tendence diferenciační ↔ tendence unifikační;
3. tendence demokratizační (k „zhovornění“) spisovného jazyka ↔ tendence intelektualizační;
4. tendence nacionalizační ↔ tendence internacionalizační

Jazykový vývoj je výsledkem vzájemného působení uvedených vývojových tendencí. Tendence k ustálenosti a tendence ke změně jsou ve střetu, výsledkem je určitý kompromis. Tendence unifikační a tendence diferenciační jsou komplementární, obě jsou spolu těsně spjaty a vzájemně se podmiňují. Rozlišení předpokládá jednotu, sjednocování zase různost. To vede k tomu,

že vývoj vede k nárůstu variantnosti na jedné straně a zároveň k ubývání variantnosti na straně druhé.

Tendence demokratizační a tendence intelektualizační jsou mimoběžné. Jejich projevy vedou k prohlubování funkční diferenciaci spisovného jazyka, protože probíhají v odlišných komunikačních oblastech. Tendence nacionalizační se uplatňuje v různých obdobích různě silně; velmi silná byla např. v období národní emancipace (národní obrození), dnes je naopak velmi slabá. Vítězem ve střetu nacionalizace a internacionalizace je nepochybně a jednoznačně tendence internacionalizační.

S

Prostudujte 2. kapitulu v knize: Minářová, E., Tušková, J. M. et al.: *Čeština v pohybu*. PedF MU v Brně, Brno 2015, s. 7-47. *Dynamika vývoje přechylování cizích ženských příjmení v běžné komunikaci*. **Zjistěte:**

1. **Kdo je jejím autorem?**
2. **Co bylo cílem výzkumu?**
3. **Jaký jazykový materiál byl analyzován?**
4. **K čemu autor dospěl?**
5. **Jaký je váš postoj k dané problematice. Odůvodněte ho.**

Řešení:

Str. 7

1. Který z výše uvedených termínů je hyperonymum (slovo/termín nadřazené)? **Filologie (pro lingvistiku)**
2. Má termín lingvistika český ekvivalent? **Jazykověda, jazykozpyt**
3. Přiřaďte k termínu bohemistika termíny/slova souřadná (ko-hyponyma).
1. anglistika, germanistika; 2. slovakistika, rusistika, polonistika, bulharistika, ukrajinistika, sorabistika
4. Doplňte do této rovnice chybějící termín: bohemistika = jazykovědná bohemistika + **literárněvědná bohemistika**
5. Kterými jazyky se zabývá nordistika a kterými hispanistika? **Severskými: norština, švédština, dánština, nizozemština; (latino)iberskými: španělština, portugalština**
6. Čím se zabývá slavistika? Má nějakou vazbu k Josefu Dobrovskému (1753-1829)?
Studiem slovanských jazyků. Byl jejím zakladatelem.

Str. 9

Prostudujte kapitolu 6.1 Matematická lingvistika v knize: J. Černý: *Úvod do studia jazyka*. Olomouc 1998, s. 197-204.

Hledejte odpovědi na tyto otázky:

1. Jak autor pojmenoval jednotlivé části této kapitoly?
Úvodní poznámka o pomezních disciplínách; Kvantitativní lingvistika; Matematické modely; Počítačová lingvistika
2. K čemu je dobré spojení matematiky a lingvistiky?
Statistika: frekvence slov, slovních tvarů, počet slov ve větě, počet vět v souvětí, matematické modelování, využívání matematických metod pro exaktní popis jevů velmi rozmanitých
3. Můžete uvést nějaké významné lingvistické výsledky této spolupráce, kromě těch, které autor uvedl? **Generativní popis gramatické struktury jazyků (Chomsky), frekvenční slovníky češtiny, strojový překlad, počítačové korektory, lingvistické korpusy, národní podoby počítačových programů a aplikací atd.**

Str. 14

Pitlochry je nejen branou, kterou se na skotskou vysočinu vchází, ale i městem pravé skotské whisky.

1. Doplňte čárky.
2. Vypište základní skladební dvojici: **Pitlochry je nejen branou, ale i městem;**
Určete druh přísudku: **jmenný se sponou; slovesně-jmenný**
3. V uvedeném souvětí jsou následující slova těmito větnými členy. Zakroužkujte správné řešení.
ktou a) přívlastek shodný **b) příslovecné určení místa** c) není větným členem
whisky a) předmět **b) přívlastek neshodný** c) podmět

4. Zakroužkujte správné řešení: Druhá věta v uvedeném souvětí má
- e) podmět nevyjádřený,
  - f) podmět eliptický,
  - g) podmět zájmenný,
  - h) podmět nemá.**
5. Významový poměr mezi souřadně spojenými složkami je: **stupňovací.**
6. Zakroužkujte co nejpřesnější určení přívlastku *pravá skotská (whisky)*:
- h) přívlastek neshodný,
  - i) přívlastek shodný,
  - j) přívlastek několikanásobný,
  - k) přívlastek shodný, několikanásobný,
  - l) přívlastek neshodný, postupně rozvíjející,
  - m) přívlastek shodný, postupně rozvíjející,**
  - n) přívlastek rozvítý
7. Kterým slovním druhem mohou být následující slova? Je-li řešení více, uveďte všechna. Ke každému z nich připojte příklad takového užití ve větě.

i = **spojka souřadící**: *já i ty*;

= **součást spojky podřadící**: *i když*: *I když poprchávalo, šli jsme na houby*;

= **částice**: *Jel tam i s manželkou. I ty Brute?*

tak = **zájmenné příslovce ukazovací/odkazovací** (vnitrotextově) způsobové: *Tak to nedělej!*

= **součást podřadícího spojovacího prostředku, tzv. korelativa**: *Udělej to přesně tak, jak jsem ti to ukázala.*

= **součást spojky souřadící a tak** (důsledkový poměr): *Odpoledne začalo pršet, a tak jsme zůstali doma;*

= **spojka souřadící** (slučovací poměr): *jak – tak*: *Jak Pavel, tak Petr s tím souhlasili.*

= **částice**: *Tak se dáme do práce. Tak se ozvi!*;

= **citoslovce**: *Tik tak, tik tak.*

vinou = **substantivum**: *Stalo se to jeho vinou.*

= **sekundární předložka**: *Vinou nestabilního podloží docházelo k menším sesuvům.*

8. V kterých pádech a číslech se užívá následujících zakončení?

-ého: **gen. + ak. sg m. živ. adj + subst. + zájmena posesivního + číslovky řadové**: *tvého druhého mladého hajného Reného*;

-ému: **dat. sg. m. živ. adj. + subst + zájmena posesivního + číslovky řadové**: *tvému druhému mladému hajnému Renému*;

9. Vytvořte tvary rodu mužského přičestí činného a přičestí trpného od těchto sloves

Slovesa	Přičestí činné	Přičestí trpné
pomstít	pomstil	pomstěn
nabít	nabil	nabit
vykoupit	vykoupil	vykoupen
vyhradit	vyhradil	vyhrazen
přišít	přišil	přišit

10. V následujících větách najděte tvaroslovné nedostatky; podtrhněte je a nahraďte je náležitými tvary.

Bližíc se k otcově domu, zahlédli oba prarodiče. Tvar pro f.+ n.; bližice pl.

Byla bych Vám vděčna, kdyby jste mi pomohl s tím nákladem. Kdybyste

Žijem v Palacké ulici už od mých desíti let. Spis. hovorový tvar, neutrální žijeme

11. Vysvětlete význam obrazného pojmenování *pythická odpověď*.

Odpověď záměrně záhadná, mnohoznačná, lze ji vyložit různě.

Pythie – kněžka Apollonova chrámu v Delfách.

12. Který z uvedených slovtvorných postupů se uplatnil v následujících slovech? Připište náležité písmeno.

pohlavek: **d)**   *hlavohrud':*   **c)**   *hlavní:* **b)**

a) odvozování předponové

b) odvozování příponové

c) skládání

d) odvozování předponově-příponové, popř. předponově-koncovkové

13. Dejte do rámečku kořen (kořenný morfém) slova *chůze*.

14. Vysvětlete význam uvedených slov (nejlépe synonymem):

Xenofobie: odpor, nepřátelství, nedůvěra k všemu cizímu, strach z cizinců a nenávisť k nim

Privatizace: prodej státního majetku soukromému majiteli

Kolaborace: spolupráce; nečestná spolupráce

15. Označte křížkem, zda jde o metaforu, metonymii nebo synekdochu.

	metafora	metonymie	synekdocha
Oko (na punčoše)	X		
Číst Hrabala		X	
Přijet na kole			X

16. V kterých slohových útvarech se uplatňují uvedené slohové postupy jako dominantní?

Označte křížkem.

Slohový útvar	Postup vyprávěcí	Postup úvahový
zpráva		
povídka	X	
komentář		X
charakteristika		
fejton	X	
polemika		X

17. Ke kterému funkčnímu stylu přiřadíte text, v němž bude vhodně užito tohoto výpovědního celku?

Aby mohla být ze sekundárního okruhu trvale odváděna mechanická práce pro pohon generátoru, je nutno ze systému odvádět teplo; to se děje v kondenzátoru parní turbíny pomocí chladicí vody.

Funkční styl: **odborný, učební**

18. Přiřaďte k uvedeným jazykovým prostředkům odpovídající slohovou charakteristiku:

Knižní – neutrální – hovorový

a) *moci*: **neutrální** b) *mocť*: **hovorový**

19. Nahrad'te větný člen vyznačený *kurzivou* vedlejší větou:

Pro nedostatek zájemců se přednáška o ekologii nekoná.

Protože se přihlásilo málo zájemců, přednáška o ekologii se nekoná.

20. Odstraňte vhodnou úpravou stylizační nedostatek a pojmenujte ho:

Pohonné hmoty jsou ve většině zemích dražší než u nás.

*Pohonné hmoty jsou ve většině **zemí** dražší než u nás.*

Stylizační nedostatek: **atrakce, větná spodoba**

Str. 23

1. *V jeteli se třpytily kapky rosy. Nad skalami kroužili dva orli. Sokoli nejčastěji loví bezbranné holuby. Pavlovi jsme poslaly dva dopisy. Je třeba počítat s různými svízeli a překážkami.*

O prázdninách jsme byli v Krušných horách, v jižních Čechách a ve Staré Boleslavi. Ještě pojedeme do Mariánských Lázní. Lukášovy knihy se mi líbily. Navštívily nás sestry Královny. Zákon půjde do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. V domě U Modré štičky v Karlově ulici otevřel Viktor Ponrepo v roce 1907 první pražské kino.

Petra se svým manželem si koupili nový dům. Nedávno se sešly tři desítky odborníků. Než se pokusíme zjednat nápravu, musíme daný objekt nejprve zhlédnout. Plamínek jen skomíral. Země zcela zpustla.

Prosil mě, Milane, abych ti to jen vyřídil. Věděl, že pokud vypočítá i poslední příklad, postoupí do dalšího kola. Sláva, zvítězili jsme! Ondřej vynikal jak v útoku, tak v obraně. Byl to nerovný, a tudíž marný boj. Perly nejsou vlastně drahokamy, ale organický materiál. To se týká pouze vysokoškoláků, a ne středoškoláků. Ministr ví, co činí. Interpunkční znaménka v té podobě, v jaké je známe dnes, zavedl benátský tiskař Manutius v 15. století.

2. Doplňte vhodně dialog. Např.

A: Haló, kdo volá?

B: Hanka. Ahoj! Nerušim?

A: Ahoj, Hani! Ne, nerušíš, povídej!

B: Potřebovala bych s tebou něco probrat, ale ne po telefonu. Můžu se u tebe tak za půl na půl hod'ky zastavit?

A: Já teď nejsem doma, ale příd' v šest, dáme si něco dobrého k večeři a proberem to.

B: Tak dík, večer určitě dorazim. Ale večeři nedělej. Ahoj v šest.

A: Tak se měj! Čau.

3. Podle předchozího telefonického rozhovoru utvořte podobný, ale oficiální, nikoli soukromý. Komunikační situaci a téma rozhovoru tomu přizpůsobte.

Např. rozhovor mezi zákazníkem a poskytovatelem nějaké služby – servisním technikem, kadeřnicí, řemeslníkem; zákaznická linka s připojeným specialistou (mobilní operátor, banka, pojišťovna), objednat se k lékaři apod.

4. Vytvořte spisovné tvary podle zadání:

uhasit (2. os. sg. imper.) **uhas!** uhaš! hovor. *vidět* (2. os. sg. imper.) **viz!** knižní

jejíž (7. p. pl. femin.): **jejímiž** *kryt* (přechodník m. f.+n. pl.) **kryje, kryjíc, kryjíce**

tytéž dvě staré ženy (7. p. pl.): **s týmiž dvěma starými ženami**

všichni čtyři vítězové (7. p. pl.) **se všemi čtyřmi vítězi**

5. Vysvětlete, jak lze této větě rozumět.
Kritika prezidenta všechny přítomné překvapila nebývalou útočností.
 1. **Prezidentova kritika: genitiv subjektivý, činitelský: Prezident kritizoval**
 2. **Prezident byl objektem kritiky, byl kritizován: genitiv objektový**
6. Kolik sloves a kolik predikátů obsahuje tento větný celek?
Zastánci reformy, kteří ji v nejlepším slova smyslu využili ke vzepětí své školy a svých učitelů, k nápaditému a kvalitnímu vzdělávání svých studentů, by si měli uvědomit, že pokud dojde k výměně ředitele školy, může se stát, že jejich veškeré úsilí přijde vniveč.
Počet sloves: 8 Počet predikátů: 4/5 (dojde je základní člen věty jednočlenné, ve valenční popisu predikát)
7. Proveďte morfematický rozbor uvedeného slova a pojmenujte jednotlivé morfémy.
Ne/vy/mah/a/tel/n/ost
Předpony: n-, vy-; kořen: mah-; kmenotvorná přípona: -a-; slovotvorné přípony: -tel, -n- -ost
8. K následujícím slovům uveďte slovo základové a příslušné slovotvorné prostředky.

Slova odvozená	Slovo základové	Slovotvorný základ	Slovotvorné prostředky
<i>největší</i>	větší	větší	nej-
<i>zprůhlednit</i>	průhledný	průhledn	z- , -it
<i>přibíhající</i>	přibíhající	přibíhající	-í
<i>dočasně</i>	dočasný	dočasn	-ě
<i>přítomnost</i>	přítomný	přítomn	-ost

Str. 29

1. Přiřaďte podtržená slova k útvarům národního jazyka a k vrstvám jazyka spisovného.
*Je zraněný, zavolejte záchranku! **Spisovný, hovorová**
 Tento tvůrčí počin je velmi podnětný. **Spisovný, knižní**
 Zveme vás na akci Okoštuj víno z Mutěnic! **Nářečí, nespisovné**
 Nechci nikoho soudit, anžto nejsem soudce. **Spisovný, knižní**
 K snídani si dám míchaná vajíčka. **Spisovný, neutrální**
 Do prodeje se chystá nová řada smartphonů. **Spisovná, odborná***
2. Ze skupiny slov *bosý, boty, holínky, punčochy, bačkory, obutý, obuv, ponožky, sandály, podkolenky, kalhoty*, vyberte příklady synonym, antonym, slov nadřazených a podřazených a slov souřadných:
 Synonyma: **boty, obuv**
 Antonyma: **bosý – obutý**
 Slovo nadřazené a podřazené: **obuv: holínky, sandály**
 Slova souřadná: **holínky, bačkory, sandály; punčochy, bačkory, ponožky, podkolenky**
3. Vyznačte předponu, kořen, příponu a koncovku:

	Předpona/y	kořen	Přípona/y	Koncovka
<i>pobřeží</i>	po	břeh/ž		í
<i>napadených</i>	na	pad	en	ých
<i>přirozený</i>	při	roz/rod	en	ý

podzemí	pod	zem		-í
---------	-----	-----	--	----

4. a) Utvořte komparativ a superlativ adjektiv:
b) Od daných adjektiv utvořte adverbia a stupňujte je.

Adjektivum	komparativ	superlativ	Adverbium	komparativ	superlativ
dlouhý	delší	nejdelší	dlouho	déle	nejdéle
slabý	slabší	nejslabší	slabě	slaběji	nejslaběji
tichý	tišší	nejtišší	tiše	tišeji	nejtišeji
snadný	snadnější, snazší	nejsnadnější, nejsnazší	snadno	snadněji snáze	nejsnadněji nejsnáze
drahý	dražší	nejdražší	draho	draž	nejdraž

5. Spojte uvedené číslovky s vhodným substantivem. Určete druh číslovek a mluvnické kategorie zvolených substantiv.
čtvery: **kalhoty; druhová**
málo: **děti; neurčitá**
několikery: **přístup; druhová**
osmý: **div; řadová**
jednou: **tužkou základní**
víceru: **řemesel; druhová,**
trojí: **klíče, druhová**

Str. 34

1. U podtržených slov stanovte jejich slovní druh (slovy, nikoli číslicí).
Všem deseti děvčatům ve finále doporučili, ať při nácviku taneční choreografie pozorně poslouchají režisérovy pokyny.
Zájmeno vymešovací, číslovka základní, předložka, částice, adjektivum přivlastňovací
2. Spojte následující věty vhodnými spojovacími výrazy v souvětí.
*Bála se, **když** se na ni muž výhružně podíval, **a tak** raději zmlkla. **Když/jakmile** si uvědomil, **že** se jeho provinění neutají, dostal strach. **Kdybych** tě znal dřív, mohlo být všechno úplně jinak. Položíme-li si otázku, **co** lze dnes pojistit, zjistíme, **že** téměř vše. Jistě už jste pozorovali, **že** /**jak** člověk, **který** by mohl žít docela spokojeně, si nedá pokoj, **dokud** si nesežene nějaké starosti. Nikdo nezkoumal do hloubky důvody, **které** vedly k tomu, **že** ve Spojených státech byl uvolněn nepřilíš rozsáhlý prostor pro veřejnoprávní rádio a televizi, **ale** zdá se, **že** soukromé vysílací společnosti poznaly, **že** je zbytečně zatěžuje plnění formálních předpisů Federální komise pro vysílání, které jim ukládají, **aby** věnovaly část svého programu pro účely veřejného zájmu.*
3. Do hranatých závorek vyznačte výslovnost jednotlivých slov v této větě.
S její předchozí zprávou všichni souhlasili, a to bez jakýchkoliv výhrad.
[S] [jeji:] [předXozi:] [spra:vou] [fšiXňi] [souhlasili] [a] [to] [bez] [jaki:Xkoli] [vi:hřat]
4. Uveďte tři různá bezpřízvučná slova. **mi, mu, ho, bych**
5. Vytvořte od uvedených slov všechny spisovné tvary podle zadání:
vyčistit (2. os. sg. imper.): **vyčisti, vyčistiť**
vytisknout (3. os. pl. kondic. min. pasiva neutra): **bylo by (bývalo) vytištěno**

přicházet (3. os. pl. indik.): **přicházejí, hovor. přichází**
tytéž tři úspěšná mužstva (2. pl.) **týchž tří (hovor. třech) úspěšných mužstev**

6. Je tato věta jednoznačná? Pokud ne, jak ji lze rozumět?

Příjem nových pracovníků se od 1. ledna t. r. výrazně zvýšil.

1. Příjem jako plat; 2. Příjem jako přijímání do pracovního poměru

7. Zopakujte si nejprve algoritmus zařazování sloves do třídy a ke vzoru a poté k uvedeným slovesným tvarům přiřaďte třídu, vzor a infinitiv.

Algoritmus:

Podle zakončení v 3. os. sg. prez. ind. do třídy: 1. -e, 2. -ne, -me, 3. -je, 4. -í, 5. -á; podle tvaru 3. os. sg. pret. ind. ke vzorům: 1. tř. nesl, bral, mazal, pekl, utřel; 2. tř. tiskl, minul, začal (vzal); 3. tř. kryl, kupoval; 4. tř. prosil, trpěl, sázel; 5. tř. dělal;

Sloveso	Třída	Vzor	Infinitiv
<i>přiložili bychom</i>	4.	prosí	přiložit
<i>nelži</i>	1.	maže	lhát
<i>zažijí</i>	3.	kryje	zažít
<i>doufejme</i>	5.	dělá	doufat
<i>připomenete si</i>	2.	mine	připomenout si
<i>pěstujíce</i>	3.	kupuje	pěstovat

Str. 38

Prostudujte text: Daneš, F. *Kolik je vlastně češtin?* In Čmejrková, S. – Daneš, F. – Kraus, J. – Svobodová, I.: *Čeština, jak ji znáte i neznáte.* Academia. Praha, 1996, s. 111-113. A zformulujte odpovědi:

1. Co bylo východiskem pro autorovy úvahy?

Obecné rozdíly v podobě češtiny, které jsou dány jejím nerovnoměrným historickým vývojem, jemnější odlišnosti vyplývající z funkčního rozvrstvení jazyka a z formy realizace jazykového projevu, dále rozdíly regionální, sociální, generační.

2. Má Daneš na mysli různost idiolektů? Vymezte *idiolekt*.

Nikoli, nýbrž rozdíly nadindividuální, obecné povahy. Idiolektem se rozumí individuální způsob užívání jazyka.

3. V čem lze podle Daneše vidět rozrůzněnost češtin/y?

Ve výsledcích historického vývoje češtiny, ve funkčním rozvrstvení češtiny, které odpovídá objektivním komunikačním podmínkám a komunikačním záměrům, v její regionální a sociální diferenciaci.

4. Které historické rozdíly jsou podle vás patrné z Husova citátu?

„Aby kdož budeš čísti, rozuměl mé české řeči, žeť jsem psal tak, jakož obyčejně mluviem, neb v jednom kraji českém jinak mluvie a v jiném jinak. U příkladě já píši „nižádný nevie“ a jiní říekají „žádný nevie“ ...Já diem „bychme byli dobří“ a jiní „bychom byli dobří“. A jet jiných drahně proměn.“

Ukazuje na regionální rozdíly v mluvené češtině. Zároveň představuje historický stav českého hláskosloví, v němž došlo k vývojovým změnám: ie → í (*mluvie* → *mluví*, *říekají* → *říkají*, *diem* → *dím*) a v tvarosloví *bychme* – *bychom*. Dá se předpokládat, že srovnává svou rodnou „jihočeštinu“ s tehdejší „pražštinou, resp. „středočeštinou“.

5. Jak zní věta, na níž se dá hezky postihnout rozdíly mezi třemi nářečními skupinami na Moravě a ve Slezsku? Které oblasti to jsou? Přeložte tuto větu do spisovné a obecné češtiny a pozorujte rozdíly.

Dě móku ze mléna na vozék – (hanácká oblast – střední Morava) *Daj múku ze mlýna na vozík* (moravsko-slovenská oblast – východní Morava) – *Daj muku ze mlyna na vozík* (lašská oblast – Slezsko). Spisovně: *Dej mouku ze mlýna na vozík*. Obecněčesky: *Dej mouku ze mlejna na vozejk*.

6. Jakým nářečím mluvila Těsnohlídkova Liška Bystrouška?

Hanáckým nářečím (středomoravským)

7. Jak vidí F. Daneš budoucnost češtiny?

Čeština je jedna, ale bohatě rozrůzněná. Nelze počítat s tím, že by byla čeština někdy v budoucnosti na celém území ČR jednotná. Obecná čeština se bude vyvíjet, ale sjednocování obecného jazyka bude trvat hodně hodně dlouho.

Str. 41

Prostudujte 2. kapitolu v knize: Minářová, E., Tušková, J. M. et al.: Čeština v pohybu. PedF MU v Brně, Brno 2015, s. 7-47. *Dynamika vývoje přechylování cizích ženských příjmení v běžné komunikaci*. Zjistěte:

1. Kdo je jejím autorem? **J. M. Tušková a I. Janoušová**

2. Co bylo cílem výzkumu?

Zjistit, jak vypadá současný stav v přechylování cizích příjmení hereček, zpěvaček, političek a sportovkyň v české publicistice a zpravodajství a zda došlo k nějakým změnám.

3. Jaký jazykový materiál byl analyzován?

Základem byl ČNK: SYN2005, SYN2010,

4. K čemu autor dospěl?

Tendence k přechylování je silná, odpovídá systému, u cizinek nárůst nepřechýlených forem. Souvislost lze vidět i v interních zásadách (preferenci té či oné formy) daného média. Jednoznačně nesklonné, je-li jméno obchodní značkou (*Coco Chanel*).

5. Jaký je váš postoj k dané problematice. Odůvodněte ho.

Příloha:

Školská jazykovědná terminologie¹¹

- 1. osoba (slovesná) 1, 2, 3
- 1. pád *syn* nominativ 1, 2, 3
- 1. stupeň *syn* pozitiv 1, 2, 3
- 2. osoba (slovesná) 1, 2, 3
- 2. pád *syn* genitiv 1, 2, 3
- 2. stupeň *syn* komparativ 1, 2, 3
- 3. osoba (slovesná) 1, 2, 3
- 3. pád *syn* dativ 1, 2, 3
- 3. stupeň *syn* superlativ 1, 2, 3
- 4. pád *syn* akuzativ 1, 2, 3
- 5. pád *syn* vokativ 1, 2, 3
- 6. pád *syn* lokál 1, 2, 3
- 7. pád *syn* instrumentál 1, 2, 3

A

- abeceda 1, 2, 3
- abreviace *viz* zkracování 3
- adjektivum *viz* přídavné jméno 2, 3
  - adjektivum verbální / verbální adjektivum *viz* přídavné jméno slovesné 3
- adjunkce *viz* přimykání 3
- adresa 1, 2, 3
- adresát 2, 3
- adverbiale *viz* příslovečné určení 3
- adverbium *viz* příslovce 2, 3
- akcent *viz* přízvuk (slovní) 3
- aktivum *viz* rod (slovesný) činný 2, 3
- aktualizace 2, 3
- akuzativ *viz* 4. pád 2, 3
- alternace *viz* střídání hlásek 3
- anakolut 2, 3
- analogie 3
- anglicismus 2, 3
- anketa 2, 3
- anotace 2, 3
- antonymum *viz* slovo významem protikladné 2, 3
- antroponymum *viz* podstatné jméno vlastní osobní 3
- apelativum *viz* podstatné jméno obecné 3
- apozice (I) *viz* přístavek 3
- apozice (II) *viz* přistavování 3
- apoziopeze 3
- argot 2, 3
- argotismus 2, 3
- argument 2, 3

---

¹¹ Číslice 1 a 2. označují 1. a 2. stupeň ZŠ. Číslice 3 střední školu.

argumentace 2, 3
archaismus *syn* prostředek (jazykový) zastaralý 2, 3
artikulace 3
asertivita 3
asimilace souhlásek *viz* *spodoba* souhlásek 3
asimilace znělosti *viz* *spodoba* znělosti 3
atrakce *syn* *spodoba* skladební 3
atribut *viz* přívlastek 3

atribut verbální *viz* doplněk 3

augmentativum 3
autobiografie 3
automatizace 2, 3
autor 2, 3
azbuka 2, 3

B

beseda 2, 3
bibliografie 2, 3
bilingvismus 3
blahopřání 2, 3
brusičství *viz* purismus 3

C

citace 3
citát 2, 3
citoslovce *syn* interjekce 1, 2, 3
    citoslovce emocionální / emocionální citoslovce 3
    citoslovce kontaktové / kontaktové citoslovce 3
    citoslovce zvukomalebné / zvukomalebné citoslovce 3

Č

čas 1, 2, 3
    čas absolutní / absolutní čas 3
    čas budoucí / budoucí čas *syn* futurum 1, 2, 3
    čas minulý / minulý čas *syn* préteritum 1, 2, 3
    čas přítomný / přítomný čas *syn* prézens 1, 2, 3
    čas relativní / relativní čas 3
časování *syn* konjugace 1, 2, 3
částice *syn* partikule 1, 2, 3
Čechismus 2, 3
čeština 1, 2, 3
    čeština obecná / obecná čeština 1, 2, 3
    čeština spisovná / spisovná čeština 1, 2, 3
slohotvorný činitel *syn* stylovtvorný činitel 2, 3
    objektivní slohotvorný činitel *syn* objektivní stylovtvorný činitel 2, 3
    subjektivní slohotvorný činitel *syn* subjektivní stylovtvorný činitel 2, 3
stylovtvorný činitel *syn* slohotvorný činitel 1, 2, 3
    objektivní stylovtvorný činitel *viz* objektivní slohotvorný činitel 2, 3

subjektivní stylový činitel *viz* subjektivní slohotvorný činitel 2, 3
číslo 1, 2, 3
číslo dvojné / dvojně číslo *syn* duál 2, 3
číslo jednotné / jednotně číslo *syn* singulár 1, 2, 3
číslo množné / množně číslo *syn* plurál 1, 2, 3
číslovka *syn* numerale [-rá-] 1, 2, 3
číslovka druhová / druhová číslovka 2, 3
číslovka násobná / násobná číslovka 2, 3
číslovka neurčitá / neurčitá číslovka 1, 2, 3
číslovka řadová / řadová číslovka 1, 2, 3
číslovka určitá / určitá číslovka 1, 2, 3
číslovka základní / základní číslovka 1, 2, 3
nezákladový člen / člen nezákladový 2, 3
valenční člen / člen valenční 2, 3
větný člen 1, 2, 3
nadřazený větný člen / větný člen nadřazený *viz* řídicí větný člen 2, 3
několikanásobný větný člen / větný člen několikanásobný 1, 2, 3
osamostatněný větný člen / větný člen osamostatněný 2, 3
podřazený větný člen / větný člen podřazený *viz* závislý větný člen 2, 3
rozvíjející větný člen / větný člen rozvíjející 2, 3
rozvitý větný člen / větný člen rozvitý 2, 3
řídicí větný člen / větný člen řídicí *syn* nadřazený větný člen 2, 3
samostatný větný člen / větný člen samostatný 2, 3
základní větný člen / větný člen základní 1, 2, 3
závislý větný člen / větný člen závislý *syn* podřazený větný člen 2, 3
základový člen / člen základový 2
aktuální členění 2, 3
členění textu 3
členění textu horizontální / horizontální členění textu 3
členění textu vertikální / vertikální členění textu 3
čtení 1, 2, 3
čtení kritické / kritické čtení 3
čtení orientační / orientační čtení 3
čtení studijní / studijní čtení 3
čtení zážitkové / zážitkové čtení 3

D

dativ *viz* 3. pád 2, 3
dedukce *viz* postup deduktivní 3
definice 3
deklinace *viz* skloňování 2, 3
deminutivum *viz* slovo zdrobnělé 3
derivace *viz* odvozování 3
determinace *viz* určování 3
determinologizace 3
dialekt *viz* nářečí 2, 3
dialektismus 2, 3
dialog *viz* rozhovor 3
diferenciace češtiny 2, 3

regionální diferenciacie češtiny 2, 3

stylová diferenciacie češtiny 2, 3

diftong *syn* dvojhlasica 3

diskuse 2, 3

dopis 1, 2, 3

osobní dopis 1, 2, 3

otevřený dopis 3

úřední dopis 1, 2, 3

doplňeč *syn* atribut verbální 2, 3

doplňeč několikanásobný / několikanásobný doplňeč 2, 3

doplňeč rozvité / rozvité doplňeč 2, 3

doslov 2, 3

dotazník 3

slovní druh 1, 2, 3

slovní druh *nástavbový* / *nástavbový* slovní druh 3

slovní druh *nesamostatný* / *nesamostatný* slovní druh 3

slovní druh *nezákladní* / *nezákladní* slovní druh 3

slovní druh *základní* / *základní* slovní druh 3

duál *viz* číslo dvojné 2, 3

dvojhlasica *syn* diftong 1, 2, 3

skladební dvojice 1, 2, 3

falešná skladební dvojice *viz* nepravá skladební dvojice 2, 3

nepravá skladební dvojice *syn* falešná skladební dvojice 2, 3

základní skladební dvojice / skladební dvojice základní 1, 2, 3

vidová dvojice 2, 3

E

ekonomie jazyková / jazyková ekonomie 3

větný ekvivalent 2, 3

elipsa *syn* věta neúplná *syn* věta eliptická 2, 3

emocionalita 3

esej 2, 3

řečová etiketa 2, 3

etymologie 3

eufemismus *viz* pojmenování zjemňující 3

excerptum *syn* výpisek 3

expresivita 3

F

fejeton 2, 3

femininum *viz* rod ženský 2, 3

figura 3

flexe *viz* ohýbání 3

fonetika 2, 3

fonologie 3

formulář *viz* tiskopis 2, 3

fráze *syn* klíše 3

frazém 2, 3

frazologie 2, 3

frázování 3
funkce estetická / estetická funkce 3
funkce komunikační / komunikační funkce 3
funkce přesvědčovací / přesvědčovací funkce 3
futurum viz čas budoucí 2, 3

G

galicismus 3
genitiv viz 2. pád 2, 3
germanismus 2, 3
gestikulace 2, 3
glosa 3
gradace viz stupňování (II) 3
grafém 3

H

historismus 2, 3
hláska 1, 2, 3
hláskosloví 2, 3
hlášení 2, 3
homonymie 2, 3
    homonymie tvarová / tvarová homonymie 3
homonymum 1, 2, 3
jazykový humor 2, 3
hyperbola viz nadsázka 3
hyperkorektnost 3
hyperonymum viz slovo významem nadřazené 3
hypokoristikum 3
hyponymum viz slovo významem podřazené 3
hypotaxe viz pořadnost 3
hypotéza 3

CH

charakteristika 1, 2, 3
    charakteristika nepřímá / nepřímá charakteristika 2, 3
    charakteristika přímá / přímá charakteristika 2, 3
chování řečové / řečové chování 3

I

imperativ viz způsob rozkazovací 3
imperfektivum viz sloveso nedokonavé 3
indikativ viz způsob oznamovací 3
infinitiv 1, 2, 3
instrumentál viz 7. pád 2, 3
interdialekt 3
interjekce viz citoslovce 3
internacionalismus 2, 3
interpretace 3
interview 2, 3

intonace 1, 2, 3

intonace klesavá / klesavá intonace 3

intonace stoupavá / stoupavá intonace 3

intonace stoupavě-klesavá / stoupavě-klesavá intonace 3

invence 3

inzerát 2, 3

ironie 2, 3

J

jádro sdělení 3

jádro výpovědi *syn* réma 2, 3

jazyk 1, 2, 3

jazyk baltský / baltský jazyk 3

jazyk germánský / germánský jazyk 2, 3

jazyk indoevropský / indoevropský jazyk 2, 3

jazyk keltský / keltský jazyk 3

jazyk klasický / klasický jazyk 3

jazyk mateřský / mateřský jazyk 1, 2, 3

jazyk mrtvý / mrtvý jazyk 2, 3

jazyk národní / národní jazyk 1, 2, 3

jazyk praslovanský / praslovanský jazyk *syn* praslovanština 2, 3

jazyk příbuzný / příbuzný jazyk 2, 3

jazyk přirozený / přirozený jazyk 2, 3

jazyk románský / románský jazyk 2, 3

jazyk semito-hamitský / semito-hamitský jazyk 3

jazyk slovanský / slovanský jazyk 2, 3

jazyk spisovný / spisovný jazyk 2, 3

jazyk staroslověnský / staroslověnský jazyk *syn* staroslověnština 2, 3

jazyk ugrofinský / ugrofinský jazyk 2, 3

jazyk umělý / umělý jazyk 2, 3

jazyk znakový / znakový jazyk 2, 3

obecné jméno viz podstatné jméno obecné *syn* apelativum 2, 3

podstatné jméno *syn* substantivum 1, 2, 3

podstatné jméno abstraktní 2, 3

podstatné jméno hromadné *syn* kolektivum 2, 3

podstatné jméno konkrétní 2, 3

podstatné jméno látkové 2, 3

podstatné jméno obecné viz obecné jméno 1, 2, 3

podstatné jméno pomnožné 2, 3

podstatné jméno slovesné *syn* substantivum verbální 2, 3

podstatné jméno vlastní viz vlastní jméno *syn* proprium 1, 2, 3

podstatné jméno vlastní místní viz vlastní jméno místní *syn* toponymum 2, 3

podstatné jméno vlastní osobní viz vlastní jméno osobní *syn* antroponymum 2, 3

přídavné jméno *syn* adjektivum 1, 2, 3

přídavné jméno kvalitativní 3

přídavné jméno přivlastňovací 2, 3

přídavné jméno slovesné *syn* adjektivum verbální 2, 3

přídavné jméno vztahové 3

přídavné jméno zpodstatnělé / zpodstatnělé přídavné jméno 2, 3

vlastní jméno viz podstatné jméno vlastní *syn* proprium 1, 2, 3
vlastní jméno místní viz podstatné jméno vlastní místní *syn* toponymum 2, 3
vlastní jméno osobní viz podstatné jméno vlastní osobní *syn* antroponymum 2, 3

K

gramatická kategorie viz mluvnická kategorie 2, 3
mluvnická kategorie *syn* gramatická kategorie 2, 3
kalk 3
katalog 3
kázání 3
klišé viz fráze 3
kmen 2, 3
    kmen minulý 2, 3
    kmen přítomný 2, 3
kód 3
kodifikace 2, 3
koherence viz soudržnost (textu) 3
kolektivum viz podstatné jméno hromadné 3
kolize viz zápletka 3
komentář 2, 3
komparace viz stupňování (I) 3
komparativ viz 2. stupeň 2, 3
kompetence komunikační / komunikační kompetence 3
kompozice (slova) *syn* skládání (slova) 3
kompozice (textu) 3
komunikace 2, 3
    komunikace jazyková / jazyková komunikace 3
    komunikace mediální / mediální komunikace 3
    komunikace mluvená / mluvená komunikace 3
    komunikace neverbální / neverbální komunikace 3
    komunikace psaná / psaná komunikace 3
    komunikace verbální / verbální komunikace 3
komunikát viz projev (jazykový) 3
komuniké 3
koncept 2, 3
koncovka *syn* přípona tvarotvorná 1, 2, 3
    koncovka nulová / nulová koncovka 2, 3
kondicionál viz způsob podmiňovací 3
kondolence 3
konektor viz prostředek navazovací 3
kongruence viz shoda 3
konjugace viz časování 3
konjunkce viz spojka 3
konsonant viz souhláska 3
konspekt 2, 3
konstrukce polovětná / polovětná konstrukce 2, 3
konstrukce slovesná / slovesná konstrukce *syn* konstrukce verbální 2, 3
konstrukce verbální / verbální konstrukce viz konstrukce slovesná 2, 3
kontakt nepřímý / nepřímý kontakt 2, 3

kontakt přímý / přímý kontakt 2, 3
kontaminace 2, 3
konverzace 2, 3
konverze 3
koordinace viz přiřadování 2, 3
koreferát 3
korespondence 2, 3
kořen 1, 2, 3
kritika 2, 3
krize (vyvrcholení děje) 3
jazyková kultura 2, 3
kultura řeči 2, 3

L

latinka 2, 3
lexém 3
lexikografie viz nauka o tvorbě slovníků 3
lexikologie viz nauka o slovní zásobě 2, 3
líčení syn popis subjektivní 2, 3
logopedie 3
lokál viz 6. pád 2, 3

M

majuskule viz písmeno velké 3
maskulinum viz rod mužský 2, 3
metafora 2, 3
metonymie 2, 3
meztitulek 3
mimika 2, 3
minuskule viz písmeno malé 3
běžná mluva 3
městská mluva 3
profesní mluva 3
mluvidla 3
modalita 3
modulace hlasová / hlasová modulace 3
monografie 3
monolog 2, 3
vnitřní monolog 2, 3
moravismus 2, 3
morfém 2, 3
morfologie viz tvarosloví 2, 3

N

nadpis syn titulek 1, 2, 3
nadsázka syn hyperbola 3
nářečí syn dialekt 1, 2, 3
naslouchání 2, 3
nauka o slovní zásobě syn lexikologie 2, 3

nauka o tvorbě slovníků *syn* lexikografie 3
návod 1, 2, 3
    pracovní návod 2, 3
odborný název *syn* termín 2, 3
odborné názvosloví *syn* terminologie 2, 3
neologismus 2, 3
neutrum *viz* rod střední 2, 3
nominativ jmenovací 3
nominativ *viz* 1. pád 2, 3
norma jazyková / jazyková norma 2, 3
norma stylová / stylová norma 3
norma úpravy písemností 3
norma výslovnostní / výslovnostní norma 3
numerale [-rá-] *viz* číslovka 3

O

objednávka 2, 3
objekt *viz* předmět 2, 3
oblast stylová / stylová oblast *syn* sféra stylová 3
obsah (v knize) 1, 2, 3
obsah (jazykového) projevu 1, 2, 3
odstavec 1, 2, 3
odvozování *syn* derivace 2, 3
ohýbání *syn* flexe 1, 2, 3
omluva 1, 2, 3
ortoepie *viz* výslovnost spisovná 3
ortografie *viz* pravopis 3
oslovení 1, 2, 3
osnova 1, 2, 3
osoba (slovesná) / slovesná osoba 1, 2, 3
otázka 1, 2, 3
    otázka doplňovací / doplňovací otázka *viz* věta tázací doplňovací 2, 3
    otázka řečnická / řečnická otázka 2, 3
    otázka zjišťovací / zjišťovací otázka *viz* věta tázací zjišťovací 2, 3
oznámení 1, 2, 3

P

pád 1, 2, 3
    pád prostý / prostý pád 3
    pád předložkový / předložkový pád 3
parataxe *viz* souřadnost 3
parenteze *viz* vsuvka 3
participium *viz* přičestí 3
partikule *viz* částice 3
pasivum *viz* rod (slovesný) trpný 2, 3
perfektivum *viz* sloveso dokonavé 3
peripetie 3
personifikace 3
písmeno 1, 2, 3

malé písmeno *syn* minuskule 1, 2, 3
velké písmeno *syn* majuskule 1, 2, 3
písmo 2, 3
písmo arabské / arabské písmo 2, 3
písmo čínské / čínské písmo 2, 3
písmo hebrejské / hebrejské písmo 2, 3
písmo řecké / řecké písmo 2, 3
plurál autorský / autorský plurál 3
plurál *viz* číslo množné 2, 3
poděkování 1, 2, 3
podmět *syn* subjekt 1, 2, 3
podmět několikanásobný / několikanásobný podmět 1, 2, 3
podmět nevyjádřený / nevyjádřený podmět 1, 2, 3
podmět rozvitý / rozvitý podmět 2, 3
podmět všeobecný / všeobecný podmět 2, 3
podřadnost *syn* hypotaxe 2, 3
podtitulek 3
Poetismus 2, 3
Pojednání 3
Pojmenování 2, 3
pojmenování aktualizované / aktualizované pojmenování 3
pojmenování automatizované / automatizované pojmenování 3
pojmenování jednoslovné / jednoslovné pojmenování 2, 3
pojmenování přenesené / přenesené pojmenování 2, 3
pojmenování víceslovné / víceslovné pojmenování 2, 3
pojmenování zjemňující / zjemňující pojmenování *syn* eufemismus 3
polemik 3
poměr důsledkový 2, 3
poměr odporovací 2, 3
poměr příčinný 2, 3
poměr slučovací 2, 3
poměr stupňovací 2, 3
poměr vylučovací 2, 3
poměr vysvětlovací 3
popis 1, 2, 3
popis dějový / dějový popis 2, 3
popis dynamický / dynamický popis 3
popis odborný / odborný popis 2, 3
popis pracovního postupu 2, 3
popis prostý / prostý popis 2, 3
popis statický / statický popis 3
popis subjektivní / subjektivní popis *syn* subjektivně zbarvený popis *viz* líčení 2, 3
popis umělecký / umělecký popis 3
subjektivně zbarvený popis *viz* líčení 2, 3
popření celkové / celkové popření *viz* zápor mluvnický 2, 3
popření částečné / částečné popření *viz* zápor členský 2, 3
porozumění 3
pořádek slov *syn* slovosled 1, 2, 3
pořádek slov objektivní *viz* slovosled objektivní 2, 3

pořádek slov subjektivní *viz* slovosled subjektivní 2, 3
 tematická posloupnost 2, 3
 postup deduktivní / deduktivní postup 3
 postup induktivní / induktivní postup 3
 postup slohový / slohový postup 2, 3
     postup (slohový) informační / informační (slohový) postup 2,3
     postup (slohový) popisný / popisný (slohový) postup 2, 3
     postup (slohový) úvahový / úvahový (slohový) postup 2, 3
     postup (slohový) výkladový / výkladová (slohový) postup 2, 3
     postup (slohový) vyprávěcí / vyprávěcí (slohový) postup 2, 3
 pozdrav 1, 2, 3
 pozitiv *viz* 1. stupeň 2, 3
 pozvánka 1, 2, 3
 prajazyk 2, 3
 pranostika 1, 2, 3
 praslovanština *viz* jazyk praslovanský 2, 3
 pravopis *syn* ortografie 1, 2, 3
 predikace *viz* přísuzování 3
 predikát *viz* přísudek 2, 3
 prefix *viz* předpona 2, 3
 prepozice *viz* předložka 3
 presupozice 3
 préteritum *viz* čas minulý 2, 3
 prézens *viz* čas přítomný 2, 3
     prézens historický / historický prézens 3
 profesionalismus 2, 3
 projev (jazykový) / jazykový projev *syn* komunikát 2, 3
     projev mluvený / mluvený projev 1, 2, 3
     projev nepřipravený / nepřipravený projev 2, 3
     projev obřadní / obřadní projev 3
     projev připravený / připravený projev 2, 3
     projev psaný / psaný projev 1, 2, 3
     projev slavnostní / slavnostní projev 3
     projev veřejný / veřejný projev 2, 3
 pronomen *viz* zájmeno 3
 propaganda 3
 proprium *viz* podstatné jméno vlastní *syn* vlastní jméno 3
 prosba 1, 2, 3
 proslov 2, 3
 prostředek (jazykový) / jazykový prostředek 2, 3
     prostředek (jazykový) citově zabarvený / citově zabarvený (jazykový) prostředek 2, 3
     prostředek (jazykový) expresivní / expresivní (jazykový) prostředek 2, 3
     prostředek (jazykový) hovorový / hovorový (jazykový) prostředek 2, 3
     prostředek (jazykový) knižní / knižní (jazykový) prostředek 2, 3
     prostředek (jazykový) neutrální / neutrální (jazykový) jazykový prostředek 2, 3
     prostředek (jazykový) slohově zabarvený / slohově zabarvený (jazykový) prostředek 2, 3
     prostředek (jazykový) zastaralý / zastaralý (jazykový) prostředek *viz* archaismus 2, 3
 prostředek grafický / grafický prostředek 2, 3
 prostředek kontaktní / kontaktní prostředek 3

prostředek navazovací / navazovací prostředek *syn* konektor 2, 3
prostředek neverbální / neverbální prostředek 3
prostředek parajazykový / parajazykový prostředek *syn* prostředek paralingvální 3
prostředek paralingvální / paralingvální prostředek *viz* prostředek parajazykový 3
prostředek spojovací / spojovací prostředek 1, 2, 3
prostředek zvukový / zvukový prostředek 2, 3
protokol 3
přání 1, 2, 3
předložka *syn* prepozice 1, 2, 3
    předložka nepůvodní / nepůvodní přeložka 3
    předložka původní / původní předložka 3
předmět *syn* objekt 2, 3
    předmět několikanásobný / několikanásobný předmět 2, 3
    předmět rozvíjetý / rozvíjetý předmět 2, 3
předmluva 1, 2, 3
přednáška 2, 3
předpona *syn* prefix 1, 2, 3
přechodník 2, 3
    přechodník pro předčasnost (dříve *přechodník minulý*) 2, 3
    přechodník pro současnost (dříve *přechodník přítomný*) 2, 3
    přechodník ustrnulý / ustrnulý přechodník 2, 3
přejímání 2, 3
příčestí *syn* participium 3
    příčestí činné 2, 3
    příčestí trpné 2, 3
příhláška 1, 2, 3
příklonka 2, 3
přimykání *syn* adjunkce 2, 3
přípona *syn* sufix 1, 2, 3
    přípona kmenotvorná / kmenotvorná přípona 2, 3
    přípona slovotvorná / slovotvorná přípona 2, 3
    přípona tvarotvorná / tvarotvorná přípona *viz* koncovka 2, 3
přirovnání 1, 2, 3
přiřazování *syn* koordinace 2, 3
příslovce *syn* adverbium 1, 2, 3
    příslovce času 1, 2, 3
    příslovce míry 2, 3
    příslovce místa 2, 3
    příslovce příčiny 2, 3
    příslovce zájmené / zájmené příslovce 2, 3
    příslovce způsobu 2, 3,
    příslovce zřetele 2, 3
příslovní 1, 2, 3
přístavek *syn* apozice (I) 2, 3
přistavování *syn* apozice (II) 2, 3
přísudek *syn* predikát 1, 2, 3
    přísudek jmenný se sponou / jmenný přísudek se sponou 2, 3
    přísudek několikanásobný / několikanásobný přísudek 2, 3
    přísudek neslovesný / neslovesný přísudek 2, 3

přísudek rozvitý / rozvitý přísudek 2, 3
přísudek slovesný / slovesný přísudek 1, 2, 3
přísudek složený / složený přísudek 2, 3

přisuzování *syn* predikace 2, 3

přívlastek *syn* atribut 2, 3

přívlastek několikanásobný / několikanásobný přívlastek 2, 3
přívlastek neshodný / neshodný přívlastek 2, 3
přívlastek postupně rozvíjející / postupně rozvíjející přívlastek 2, 3
přívlastek rozvitý / rozvitý přívlastek 2, 3
přívlastek shodný / shodný přívlastek 2, 3
přívlastek těsný / těsný přívlastek 2, 3
přívlastek volný / volný přívlastek 2, 3

přízvuk 2, 3

přízvuk hlavní / hlavní přízvuk 2, 3
přízvuk slovní / slovní přízvuk *syn* akcent 2, 3
přízvuk vedlejší / vedlejší přízvuk 2, 3
přízvuk větný / větný přízvuk 3

publicismus 2, 3

purismus *syn* brusičství 3

R

ráz 3

rčení 2, 3

recenze 2, 3

referát 1, 2, 3

regionalismus 2, 3

rejstřík 2, 3

rekce *viz* řízenost 3

reklama 2, 3

réma *viz* jádro výpovědi 3

replika 2, 3

reportáž 2, 3

reprodukce 2, 3

rétorika 3

rod (jmenný) / (jmenný) rod 1, 2, 3

rod mluvnický / mluvnický rod 2, 3

rod mužský / mužský rod *syn* maskulinum 1, 2, 3

rod mužský neživotný / mužský rod neživotný 1, 2, 3

rod mužský životný / mužský rod životný 1, 2, 3

rod přirozený / přirozený rod 2, 3

rod střední / střední rod *syn* neutrum 1, 2, 3

rod ženský / ženský rod *syn* femininum 1, 2, 3

rod (slovesný) / (slovesný) rod 2, 3

rod (slovesný) činný / činný (slovesný) rod *syn* aktivum 2, 3

rod trpný / trpný rod *syn* pasivum 2, 3

rozbor morfemtický / morfemtický rozbor 2, 3

rozbor slovtvorný / slovtvorný rozbor 2, 3

rozhovor *syn* dialog 1, 2, 3

rozkaz 1, 2, 3

rozvrstvení jazyka *syn* stratifikace jazyka 3
rusismus 2, 3
rys významový / významový rys 3

Ř

řeč 1, 2, 3
řeč běžně mluvená / běžně mluvená řeč 2, 3
řeč nepřímá / nepřímá řeč 1, 2, 3
řeč nevlastní přímá / nevlastní přímá řeč 3
řeč politická 3
řeč polopřímá / polopřímá řeč 3
řeč postav 3
řeč příležitostná / příležitostná řeč 3
řeč přímá / přímá řeč 1, 2, 3
řeč slavnostní / řeč slavnostní 3
řeč soudní / soudní řeč 3
řeč vypravěče 3
řízenost *syn* rekce 2, 3

S

samohláska *syn* vokál 1, 2, 3
samohláska dlouhá / dlouhá samohláska 1, 2, 3
samohláska krátká / krátká samohláska 1, 2, 3
sebekritika 2, 3
sféra stylová / stylová sféra *viz* oblast stylová 3
shoda *syn* kongruence 2, 3
singulár *viz* číslo jednotné 2, 3
komunikační situace 2, 3
skládání (slova) *syn* kompozice (slova) 2, 3
skladba *syn* syntax 2, 3
skloňování *syn* deklinace 1, 2, 3
skloňování číslovkové / číslovkové skloňování 2, 3
skloňování jmenné / jmenné skloňování 2, 3
skloňování složené / složené skloňování 2, 3
skloňování zájmenné / zájmenné skloňování 2, 3
slabika 1, 2, 3
slabika otevřená / otevřená slabika 3
slabika zavřená / zavřená slabika 3
slang 2, 3
slangismus 2, 3
sloh *syn* styl 2, 3
sloupek 3
slovakismus 2, 3
sloveso *syn* verbum 1, 2, 3
sloveso bezpředmětové / bezpředmětové sloveso 2, 3
sloveso dokonavé / dokonavé sloveso *syn* sloveso perfektivní *syn* perfektivum 2, 3
sloveso fázové / fázové sloveso 2, 3
sloveso imperfektivní / imperfektivní sloveso *viz* sloveso nedokonavé 3
sloveso intransitivní / intransitivní sloveso *viz* sloveso nepřechodné 3

sloveso modální / modální sloveso 2, 3
 sloveso násobené / násobené sloveso 2, 3
 sloveso nedokonavé / nedokonavé sloveso *syn* imperfektivum 2, 3
 sloveso nepřechodné / nepřechodné sloveso *syn* sloveso intransitivní 2, 3
 sloveso obouvidové / obouvidové sloveso 2, 3
 sloveso perfektivní / perfektivní sloveso *viz* sloveso dokonavé 3
 sloveso předmětové / předmětové sloveso 2, 3
 sloveso přechodné / přechodné sloveso *syn* sloveso tranzitivní 2, 3
 sloveso sponové / sponové sloveso 1, 2, 3
 sloveso tranzitivní / tranzitivní sloveso *viz* sloveso přechodné 3
 slovo 1, 2, 3
 slovo citově zabarvené / citově zabarvené slovo 1, 2, 3
 slovo hanlivé / hanlivé slovo 1, 2, 3
 slovo jednovýznamové / jednovýznamové slovo *syn* slovo monosémní 1, 2, 3
 slovo klíčové / klíčové slovo 2, 3
 slovo mezinárodní / mezinárodní slovo 2, 3
 slovo monosémní / monosémní slovo *viz* slovo jednovýznamové 3
 slovo neplnovýznamové / neplnovýznamové slovo 3
 slovo odkazovací / odkazovací slovo 2, 3
 slovo odvozené / odvozené slovo 1, 2, 3
 slovo ohebné / ohebné slovo 1, 2, 3
 slovo onomatopoické / onomatopoické slovo *viz* slovo zvukomalebné 3
 slovo plnovýznamové / plnovýznamové slovo 3
 slovo polysémní / polysémní slovo *viz* slovo vícevýznamové 3
 slovo přejaté / přejaté slovo 1, 2, 3
 slovo příbuzné / příbuzné slovo 1, 2, 3
 slovo složené / složené slovo 2, 3
 slovo vícevýznamové / vícevýznamové slovo *syn* slovo polysémní 1, 2, 3
 slovo významem nadřazené *syn* hyperonymum 1, 2, 3
 slovo významem podřazené *syn* hyponymum 1, 2, 3
 slovo významem protikladné *syn* antonymum 1, 2, 3
 slovo významem souřadné 1, 2, 3
 slovo základové / základové slovo 2, 3
 slovo zdrobnělé / zdrobnělé slovo *syn* deminutivum 2, 3
 slovo zkratkové / zkratkové slovo 2, 3
 slovo zvukomalebné / zvukomalebné slovo *syn* slovo onomatopoické 2, 3
 slovosled *viz* pořádek slov 1, 2, 3
 slovosled objektivní / objektivní slovosled *viz* pořádek slov objektivní 2, 3
 slovosled subjektivní / subjektivní slovosled *viz* pořádek slov subjektivní 2, 3
 soudržnost (textu) *syn* koherence 3
 souhláska *syn* konsonant 1, 2, 3
 souhláska nepárová / nepárová souhláska 2, 3
 souhláska neznělá / neznělá souhláska 2, 3
 souhláska párová / párová souhláska 2, 3
 souhláska slabikotvorná / slabikotvorná souhláska 1, 2, 3
 souhláska znělá / znělá souhláska 2, 3
 souřadnost *syn* parataxe 2, 3
 souvětí 1, 2, 3
 souvětí podřadné / podřadné souvětí 2, 3

souvětí souřadné / souřadné souvětí 2, 3
 spodoba skladebná *syn* atrakce 2, 3
 spodoba souhlásek *syn* asimilace souhlásek 2, 3
 spodoba znělosti *syn* asimilace znělosti 2, 3
 spojka *syn* konjunkce 1, 2, 3
     spojka podřadící / podřadící spojka 2, 3
     spojka souřadící / souřadící spojka 2, 3
 spřežka 2, 3
 staroslovenština *viz* jazyk staroslověnský 2, 3
 stavba slova 1, 2, 3
 stížnost 2, 3
 stratifikace jazyka *viz* rozvrstvení jazyka 3
 základová větná struktura 2, 3
 střídání hlásek *syn* alternace 2, 3
 střídání kódů 3
 stupňování (I) *syn* komparace 1, 2, 3
 stupňování (II) *syn* gradace 3
 styl *viz* sloh 2, 3
     styl administrativní / administrativní styl 2, 3
     styl autorský / autorský styl 2, 3
     styl esejistický / esejistický styl 3
     styl funkční / funkční styl 2, 3
     styl individuální / individuální styl *syn* styl subjektivní 2, 3
     styl konverzační / konverzační styl 3
     styl nízký / nízký styl 3
     styl objektivní / objektivní styl 3
     styl odborný / odborný styl 2, 3
     styl (odborný) popularizační / popularizační (odborný) styl 3
     styl prostěsdělovací / prostěsdělovací styl 2, 3
     styl publicistický / publicistický styl 2, 3
     styl reklamní / reklamní styl 3
     styl řečnický / řečnický styl 2, 3
     styl střední / střední styl 3
     styl subjektivní / subjektivní styl *viz* styl individuální 2, 3
     styl učební / učební styl 3
     styl umělecké literatury / styl umělecký / umělecký styl 2, 3
     styl vědecký / vědecký styl 3
     styl výslovnostní / výslovnostní styl 3
     styl vysoký / vysoký styl 3
 stylistika 2, 3
 stylizace 2, 3
 subjekt *viz* podmět 3
 substantivum *viz* podstatné jméno 2, 3
 substantivum verbální / verbální substantivum *viz* podstatné jméno slovesné 3
 sufix *viz* přípona 2, 3
 superlativ *viz* 3. stupeň 2, 3
 synekdocha 2, 3
 synonymie 2, 3
 synonymum 1, 2, 3

syntax viz skladba 2, 3

T

tabu 2, 3

mluvní takt 2, 3

téma (I) (projevu) 3

téma odvozené / odvozené téma 3

téma průběžné / průběžné téma 3

téma rozštěpené / rozštěpené téma 3

téma (II) viz východisko (výpovědi) 3

tempo řeči 3

termín viz odborný název 2, 3

terminologie viz odborné názvosloví 2, 3

terminologizace 3

test 3

text 2, 3

teze 2, 3

tiskopis *syn* formulář 1, 2, 3

titulek viz nadpis 2, 3

toponymum viz podstatné jméno vlastní místní 3

tropy 3

tvar (slova) *syn* slovní tvar 2, 3

jednoduchý tvar 2, 3

složený tvar 2, 3

jmenný tvar 2, 3

slovesný tvar 2, 3

jednoduchý slovesný tvar 1, 2, 3

neurčitý slovesný tvar 2, 3

složený slovesný tvar 1, 2, 3

určitý slovesný tvar *syn* verbum finitum 2, 3

slovní tvar viz tvar (slova) 2, 3

tvarosloví *syn* morfologie 1, 2, 3

tvoření slov 1, 2, 3

U

univerbizace 3

přísluvečné určení 2, 3

přísluvečné určení času 2, 3

přísluvečné určení míry 2, 3

přísluvečné určení místa 2, 3

přísluvečné určení několikanásobné / několikanásobné přísluvečné určení 2, 3

přísluvečné určení podmínky 2, 3

přísluvečné určení prostředku 2, 3

přísluvečné určení příčiny 2, 3

přísluvečné určení přípustky 2, 3

přísluvečné určení původce děje 2, 3

přísluvečné určení rozvité 2, 3

přísluvečné určení účelu 2, 3

přísluvečné určení způsobu 2, 3

příslovečné určení zřetele 2, 3

určování *syn* determinace 2, 3

promluvový úsek 2, 3

větný úsek 3

slohový útvár 2, 3

slohový útvár administrativní 3

slohový útvár odborný 3

slohový útvár publicistický 3

slohový útvár řečnický 3

slohový útvár zpravodajský 3

úvaha 2, 3

úvod 2, 3

úvodník 3

úzus jazykový / jazykový úzus 3

V

valence 2, 3

varianta 2, 3

variantnost jazyka 2, 3

varieta jazyková / jazyková varieta 2, 3

verbum finitum *viz* určitý slovesný tvar 3

verbum *viz* sloveso 2, 3

věta 1, 2, 3

věta eliptická *viz* elipsa *syn* věta neúplná 2, 3

věta hlavní / hlavní věta 2, 3

věta jednočlenná / jednočlenná věta 3

věta jednoduchá / jednoduchá věta 2, 3

věta nadřazená *viz* věta řídící 2, 3

věta neúplná / neúplná věta *viz* elipsa *syn* věta eliptická 2, 3

věta oznamovací 1, 2, 3

věta podřazená *viz* věta závislá 2, 3

věta přací / přací věta 1, 2, 3

věta rozkazovací / rozkazovací věta 1, 2, 3

věta řídící / řídící věta *syn* věta nadřazená 2, 3

věta tázací / tázací věta 1, 2, 3

věta tázací doplňovací *syn* otázka doplňovací 2, 3

věta tázací zjišťovací *viz* otázka zjišťovací 2, 3

věta uvozovací / uvozovací věta 1, 2, 3

věta vedlejší / vedlejší věta 2, 3

věta vedlejší doplňková / vedlejší věta doplňková 2, 3

věta vedlejší nepravá / nepravá vedlejší věta 3

věta vedlejší podmětná / vedlejší věta podmětná 2, 3

věta vedlejší předmětná / vedlejší věta předmětná 2, 3

věta vedlejší příslovečná / vedlejší věta příslovečná 2, 3

věta vedlejší příslovečná časová / vedlejší věta příslovečná časová 2, 3

věta vedlejší příslovečná měrová / vedlejší věta příslovečná měrová 2, 3

věta vedlejší příslovečná místní / vedlejší věta příslovečná místní 2, 3

věta vedlejší příslovečná podmínková / vedlejší věta příslovečná podmínková 2, 3

věta vedlejší příslovečná příčinná / vedlejší věta příslovečná příčinná 2, 3

věta vedlejší příslovečná přípustková / vedlejší věta příslovečná přípustková 2, 3
 věta vedlejší příslovečná účelová / vedlejší věta příslovečná účelová 2, 3
 věta vedlejší příslovečná způsobová / vedlejší věta příslovečná způsobová 2, 3
 věta vedlejší příslovečná zřetelová / vedlejší věta příslovečná zřetelová 2, 3
 věta vedlejší přísudková / vedlejší věta přísudková 2, 3
 věta vedlejší přívlastková / vedlejší věta přívlastková 2, 3
 věta vedlejší spojková / vedlejší věta spojková 3
 věta vedlejší vztážná / vedlejší věta vztážná 3
 věta závislá *syn* věta podřazená 2, 3
 věta zvolací 1, 2, 3
 věta žadací 1, 2, 3
 stylová vhodnost 2, 3
 vid dokonavý / dokonavý vid 2, 3
 vid nedokonavý / nedokonavý vid 2, 3
 vokál *viz* samohláska 3
 vokativ *viz* 5. pád 2, 3
 stylová vrstva 3
     hovorová stylová vrstva 3
     knižní stylová vrstva 3
     neutrální stylová vrstva 3
     odborná stylová vrstva 3
 vsuvka *syn* parenteze 2, 3
 vulgarismus 2, 3
 vyhláška 2, 3
 východisko výpovědi *syn* téma (II) 3
 výklad 2, 3
 výpisek *syn* excerptum 2, 3
 výpověď 2, 3
 vypravování 1, 2, 3
 výpustka *viz* elipsa 2, 3
 výslovnost 2, 3
     spisovná výslovnost *syn* ortoepie 2, 3
 výstavba textu *viz* kompozice (textu) 2, 3
 výtah 2, 3
 význam slovní / slovní význam 1, 2, 3
 výzva 2, 3
 vzkaz 2, 3
 vzor 1, 2, 3
 vztah skladební formální / skladební vztah formální 2, 3
 vztah skladební významový / skladební vztah významový 2, 3
 vztah významový / významový vztah 3

Z

zájmeno *syn* pronomen 1, 2, 3
     zájmeno bezrodé / bezrodé zájmeno 2, 3
     zájmeno neurčité / neurčité zájmeno 1, 2, 3
     zájmeno osobní / osobní zájmeno 1, 2, 3
     zájmeno přívlastňovací / přívlastňovací zájmeno 1, 2, 3
     zájmeno rodové / rodové zájmeno 2, 3

zájmeno tázací / tázací zájmeno 1, 2, 3
zájmeno ukazovací / ukazovací zájmeno 1, 2, 3
zájmeno vztažné / vztažné zájmeno 1, 2, 3
zájmeno záporné / záporné zájmeno 1, 2, 3
zájmeno zvrtné / zvrtné zájmeno 1, 2, 3
zákaz 1, 2, 3
slovotvorný základ 1, 2, 3
komunikační záměr (mluvčího) 2, 3
zápis 2, 3
zápletka 2, 3
zápor členský / členský zápor *syn* popření částečné 2, 3
zápor větný / větný zápor 2, 3
slovní zásoba 2, 3
    aktivní slovní zásoba / slovní zásoba aktivní 2, 3
    pasivní slovní zásoba / slovní zásoba pasivní 2, 3
závěr 1, 2, 3
zdvořilost 3
zeugma 2, 3
zkracování 2, 3
zkratka 1, 2, 3
zpráva 1, 2, 3
    technická zpráva 3
zpravodajství 3
způsob (slovesný) / slovesný způsob 1, 2, 3
    způsob (slovesný) oznamovací / oznamovací způsob *syn* indikativ 1, 2, 3
    způsob (slovesný) podmiňovací / podmiňovací způsob *syn* kondicionál 1, 2, 3
    způsob (slovesný) rozkazovací / rozkazovací způsob *syn* imperativ 1, 2, 3

Ž
žádost 1, 2, 3
životnost 1, 2, 3
životopis 2, 3
    strukturovaný životopis 2, 3
žurnalistika 3